A. KUKS

NIETZSCHE EETIKA PÕHJENDUS

KIRJASTUS AKT-SELTS „VARRAK", TALLINNAS 1922

A

214905

Nietzsche eetika põhjendus.

A-3761 V

A. Kuks.

IV 195.
F.

Nietzsche eetika põhjendus

1920 K. Ü. „LOODUS"
ANNETAS KOOLIDELE
315000 KR. VÄÄRTUSES RAAMATUID 418000
EKS. NENDE HULGAS KA KÄESOLEVA TEOSE
Ülemaks kui hõbevara,
Kallimaks kui kullakoormat
Tuleb tarkust tunnistada.
VILJANDI LINNA III ALGKOOL

Kirjastus A.-S. VARRAK, Tallinnas
1922.

2
Tartu Ülikooli
Raamatukogu
214905
C 15093426

Kirjastus A.-S. „VARRAK'u“ trükk, Tartus.

Sissejuhatuseks.

On üks omapärane iseäralisus inimese tegevuses. Mis ta ka ei teeks, alati asetab ta enesele küsimuse: milleks? Tal pole piinavamat seisukorda, kui olla võimetu vastama sellele — milleks? Jnglismaal on tarvitusele võetud koguni karistusvorm, mis põhjeneb sel inimese tarbel — roimareid lastakse ilma eesmärgita vänta keerutada. Eesmärgita töö rusuvusest räägib ka Vene sügavmõttelisem kirjanik Dostojevski, öeldes, et „rohkem kui elu armastab inimene elu mõtet.“ Kuid nii või teisiti sellele „milleks“ vastates rahustub inimene.

Mis piinab siis õieti inimest? Et inimest rahustavas vastuses midagi ei sisaldu pääle mingi resultaatide etteaimduse — kas need resultaadid ka tõejisusele vastavad, see pole käesolevas juhtumuses tähtis, — siis peab mõtlema, et tegurina esineb siin kas kartus meie tulevase käekäigu pärast, või soov kaasa mõjuda, tungida tulevikku ja soov, et meie tegevus mõistusega reguleeruks, s. o. et meie samme määravate motiivide seas oleks ka käesoleva tegevuse resultaatide etteaimdus. Inimese erinevus muist olevustest selles just seisabki, et tema tegusid

ei määra üksnes füüsilised põhjused, vaid tähtist osa mängib siin ka tagajärgede etteaimdus. Elu kogemus näitab koguni, et mida arenenum on inimene, seda suurem osa tema tegevuse määramisel kuulub tulevaste perspektiivide etteaimdusele. Mainitud teise järgu kangi ilmumise momendist tõepoolest algabki moraalne tegevus, tegevus selle ja selle nimel; aga et selle all mõistetakse tuleviku perspektiivi, mis võib olla soovitav või mittesoovitav, tähendab siis mittesoovitava tuleviku vältimise ja soovitava saavutamise nimel.

Mis võib siis inimesele tulevikus soovitav olla? Kas mitte sama, mis olevikuski! Kui nüüd eetiliste printsiipide all mõista neid imperatiive, mis kohustavad meid selle ja selle nimel, kust leida siis vastust piinavatele küsimustele: milleks? mispärast? kas maksab? Silmnähtav, et mitte milleski muus, kui just soovitavas; inimest rahuldab ainult see vastus, mis veenab, et resultaadis saadav pilt on talle samuti soovitav, rahuldust andev. Siit järgneb, et seda või teist eetilist printsiipi põhjendada, tähendab näidata, et ta resultaadis saavutub just soovitav pilt, mis võib inimest rahuldada, ja et kindlasti nõnda saab olema, — tõendada, veenda, viia teadvus otsekohesele evidentsusele, et antud printsiip on parem, lubab kõige täielikumat rahuldust ja milgi kombel ei peta.

See on haruldaselt raske. „Kerge on moraali jutlustada, kuid raske on teda põhjendada," ütleb Schopenhauer. Paljud arvavad koguni, et inimene

ealeski ei suuda ära määrata, missugune eluprintsiip oleks kõige parem. Need on nihilistid, kellede loosungiks on laisser aller. Samal arvamisel on ka äärmised individualistid. Nad on veendund, et indiviidid üksteisest sedavõrd erinevad, et igaüks enesest nagu midagi a i n u m a t kujutab, ja kui ainumale ei kõlba talle kellegi teise printsiip. Ainus võib ainult ise ja üksi enesele määrata kohase eluprintsiibi.

Autor, kellele käesolev teos on pühendatud, on mainitud küsimuses kaunis kahemõttelisel seisukohal, vähemalt paistab see nii esimesel pilgul. Kui moralist ja individualist eitab ta eetikat ning tema põhjendamise võimalust ja tungib ägedalt olemasolevate eetiliste süsteemide kallale, nende aluse mõttetust näidates. Sellest võiks järeldada, et ta loeb asjatuks ja võimatuks üldse eetiliste printsiipide tõestuse, kuid samal ajal õpetab ta ise elu mõtet, olemise eesmärki, püüab „ahvatleda", „õngitseda" inimmeres ja t õ e s t a b oma printsiibi paremust.

Selleks, et Nietzsche eetika põhjendus esineks meile selge pildina, vaatame esiteks, raami loomiseks, kuidas suhtub ta olemasolevaile eetiliste printsiipide põhjendusile, siis võtame käsitlusele t e m a eetika põhjenduse, ning lõpuks teeme mõned kriitilised märkused. Sihuke oleks meie teose kava.

Esimene päätükk.

Nietzsche suhe religioonilisele moraalile.

Religiooniliseks moraaliks nimetame me kõlblusõpetust, mille alusprintsiibiks on: tee Jumala tahtmuse järele.

Jumala tahtmusest said mitmesugused inimesed mitmesugusel ajal muidugi mitmeti aru. Kuid meid ei huvita praegu, kuidas Jumala tahtmusest aru saadi, vaid see, miks, kõige selle juures, iga usklik inimene peab omaks kohuseks tegutseda just Jumala tahtmuse järele, teisiti öelda, mis on antud soovimuse aluseks. Nähtavasti peitub põhjus just uskliku meelsuses, s. o. meelsuses läbistatud teadvusest, et ta ise ei suuda omale määrata õiget tegevusjoont, milline annaks tõesti soovitava resultaadi. Algtarve on siin ikka sama — soov tungida tulevikku ja soov, et tegevust määravate motiivide keskel figureeriks ka järelduste etteaimdus, kuid et ennast ei usaldata, oma jõusse ei usta, siis peetakse paremaks alistada oma tahtmus Absoluutse Olevuse tahtmusele, sest ustakse, et „Jumal teab paremini, mis meile tarvis“ ja „et Ta meie eest hoolitseb“.

Nii siis eetilise printsiibi kohustus: tee Jumala tahtmuse järele, põhjeneb oletustel, millede tõelisus võetakse usu pääle, igast kahtlusest väljaspool olevana. Need oletused oleksid: Jumala olemasolu ja ta hoolitsev tegevus, — nagu juhiks Jumal inimesi, saadaks neid hääle ja hoiaks kurjast, ühe sõnaga, hoolitseks meie eest kui isa laste eest, nii et on vaja ainult Tema tahtmus täita, millist meile teatavad mitmesugused vahemehed, ja me saavutame tõesti selle, mis meid rahuldab, saavutame soovitava ja vältime ebasoovitava. Jumala tahtmust täita on selle teooria järele sama kui töötada oma põhiliste, algeliste soovide rahuldamiseks. „Inimese õnn on Jumala käes." On vaja Jumala tahtmus täita, sest Tema on tõeline õndsuse allikas.

Mis aga Nietzschesse puutub, siis peab tema religioonilise moraali põhjendust ainult kibedaks enesepetteks, enesemeelituseks, mis toetub tühjadel eelarvamistel ja psüholoogiliste faktide väärseletustel. Ta võtab arvustusele kõige aluselisema mõiste — Jumala olemasolu, ja temasse uskumise asemel soovitab vaadelda tema sündimist. „Sa tead hästi, ütleb ta, et su arg saatan on sinus, kes armastab käsi risti panna ja neid asetada oma rinnale ning elada mugavalt: — see arg saatan ütleb sulle: „On Jumal[1])." Religiooni ja usuliste esemete tekkimise seletab ta täielikult isiksuse alteratsiooniga. Just nagu veel nüüd harimatu inimene usub, et vihastamise põhjuseks on viha, mõtlemise põhjuseks vaim, tundmuse põhjuseks hing, ühe sõnaga, just

1) Nietzsches W. VI S. 251.

kui veel nüüdki kahtlemata tarvitatakse hulk psüholoogilisi antiteese, mis peavad põhjusteks olema, samuti, Nietzsche arvamise järele, seletas inimene veel naiivsemal arenemisastmel samad nähtused isiksuse psüholoogiliste antiteeside abil. Olengud, mis talle paistsid võõrastena, ahvatlevatena, valdavatena, seletas ta mingisuguse Isiksuse mõju ja võluvusega[1]). Selles inimeste psüholoogilises iseäralisuses tulebki tema arvates jumalate suguvõsa algust otsida. Edasi, Nietzsche kujutelu järele, inimene ei usalda ennast pidada läbielatavate võimsate, väljapaistvate momentide põhjuseks, vaid eelistab kujutada end passiivsena, ainult jumala mõju alusena, kuid käsitades nõnda kõike võimsat, imetlemisväärilist kui üliinimlikku, talle võõrast, alandas inimene iseenese, resultaadina aga ilmus kaks sfääri: üks õige vilets ja nõrk, teine imetletav, tugev; esimene sünnitas mõiste „inimene", teine — mõiste „jumal". Kui aga niiviisi tekib kindel ja majesteetlik mõiste „Jumal", inimesed, mitte teades tema tõsist päritolemust, kujutlevad ta endale Omapärasena, vägevuse poolest mitte millegagi võrreldava Olevusena, kes on loonud kõik, muu seas ka inimese — oma looja. Ühe sõnaga, sünnib täielik kohtade vahetus. Teadmatuses hakkab inimene tema pääle omi lootusi panema, märkamata, et ta ühes sellega jatkab oma loomingut ja et jumal saab just tema lootustele vastav. „Rahval, kes enesesse usub, räägib Nietzsche, on ka oma jumal. Temas austab ta neid tingimusi, millede tõttu ta on tõusnud, — omad voorused,

1) W. XV 89.

oma rõõm, oma võimutunne asetatakse Olevusse, keda selle eest võib tänada. Kes rikas on, soovib anda, uhkel rahval on Jumalat vaja, et ohverdada . . . Religioon on niisugustel eeldustel tänulikkuse vorm. Ollakse tänulik enesele, seepärast vajatakse Jumalat. Niisugune Jumal peab võima kasu ja kahju tuua, peab võima olla sõber ja vaenlane — teda imetletakse nii hääs kui kurjas. Ebaloomulik jumala kastreerimine ainult hääks jumalaks oleks siin mittesoovitav. Kurja jumala järele on vajadus sama suur kui hää jumala järele; sest oma olemasolu eest ei olda tänu võlgu ainult inimlikule kannatlikkusele ja sõprusele . . . Milleks läheks vaja Jumalat, kes ei tunneks viha, kättemaksmist, kadedust, häbi, kavalust, vägistamist? kes võib olla ealeski pole tunnud võidu ja hävituse joovastavat kihku. Sellest Jumalast ei saadaks aru: milleks on teda vaja? Muidugi, kui rahvas läheneb hävinemisele, kui ta tunneb usu tulevikku, vabaduse lootuse lõpulikult kaduvat, kui ta jõuab teadvusele, et allumine on kõige kasulikum, ja allunu voorused on ta olemasolu tingimusteks, siis peab ka tema jumal muutuma. Ta muutub salakavalaks, kartlikuks, alandlikuks, hakkab soovitama „hinge rahu", mitte enam vihata, olla kannatlik, „armastada" nii sõpru kui ka vaenlasi. Ta on alati moraliseeriv, roomab iga erivooruse juurde, saab kõigi jumalaks, saab eraisikuks, kosmopoliidiks . . . Enne kujutas ta rahvast, rahva jõudu, kõike agressiivset ja võimu järele janunevat rahva hinges: nüüd on ta ainult hää jumal[1])".

1) W. XIII 232.

Nii siis, Nietzsche järele, ei ole jumal tõepoolest midagi muud kui tema loojate lootuste kehastus, ta pole rohkem kui müüt, rahva unistus, hüpostaseeritud fiktsioon. Pole kindlasti midagi, mis sunniks uskuma jumala objektiivset olemasolu, välja arvatud harimatus ja argus. „Kõik jumalad on — poeetide mõistusõnad, poeetide riukad“ [1]), ütleb ta. „Nii vaatasin ma kord oma fantaasiaga, nagu kõik teise ilma otsijad, teisele poole inimest. Kas tõesti teisele poole inimest? Vennad, vaadake! see jumal, mille ma lõin, oli inimese sünnitus ja inimese jamps, nagu kõik jumalad. Ta oli inimene, ja isegi vilets inimese ja minu kild: minu omast tuhast ja leegist ilmus mulle see nägemus [2])“. Nietzsche on nii veendund selles, et käesolevas juhtumuses on olnud kohtade vahetus, et ta üheks oma tähtsamaks ülesandeks peab inimesele tagasi anda tõesti temale kuuluv ase. „Minu ülesanne on, räägib ta, kõike ilu ja majesteetlikkust, millega oleme ehtind esemeid ja omi kujutlusi, tagasi nõuda kui inimese omandust ja teost, kui ta kõige suuremat ilustust ja kõige paremat apoloogiat. Inimene kui poeet, kui mõtleja, kui jumalus, kui jõud, kui kaastundmus. O kuninglik heldus, millega ta küllastand maailma esemed, et ennast jätta osata ja tunda end kerjusena.“ Ta imetluses ja kummardamises sisaldub kõige suurem „enesesalgamine“: sest ta ei tea ja ei taha teada, et ta on sünnitand selle,

1) W. VI 178.
2) W. VI 37.

mida imetleb[1]". Religiooniline usk kui arguse ja nõrkuse produkt, Nietzsche järele, on soovitav ainult nõtradele ja argadele, tugevaile, tegevaile inimesile, loovatele vaimudele pole jumala olemasolu mitte üksi ebasoovitav, vaid kõik nende olevus protesteerib ta olemasolu vastu. „Ära pöörand on mind, räägib ta, see tahe (loov) Jumalast ja jumalatest: mis võiks ma luua, kui oleksid jumalad[2])!"

Kui aga sedaviisi jumala objektiivne olemasolu pole tõestatav, vaid inimsoo kõige väärtusiikumaile eksemplaarele koguni ebasoovitav, millega ühtlasi lükatakse ümber ka ta hoolitseva tegevuse võimalus ning tarvilikkus, millele siis toetada kohustust elada „Jumala tahtmuse järele?" Toetumine sellele, et „jumal teab paremini, milles meie õnn seisab", et „kõik hää tuleb temalt", et „see kõige õigem tee on soovitava tuleviku saavutamiseks", kaotab pääle selle igasuguse mõtte, see on sama kui tõendada, et esiisade valmistatud hüpostaasid võivad meid õpetada paremini elama; nende tahtmuse täitmises peame nägema oma olemasolu mõtet; võimalikul konfliktil koguni keelduma omast tahtest. Nietzschele näib see muidugi täieliku absurdina. Mis puutub aga preestritesse, kes peavad end vahemeesteks jumala ja inimeste vahel, siis on nad Nietzsche vaatepunktilt kõik — kas teadlikud või ebateadlikud petised. „Võite teie jumalat mõelda?" küsib ta — „kuid las' teie tõetung seletab teile, et kõik muutub inimlik-

1) W. XII 170.
2) W. VI 117.

mõeldavaks, inimlik-nähtavaks, inimlik-tuntavaks! Lõppude lõpuks mõtlete te omi tundmusi[1])".

Pääle ülaltoodud Nietzsche tõenduste religioonilise moraali vastu, mis kannavad mõistusliku tõestuse karaktrit, leiame tal veel terve rea vastuväiteid, põhjendatud bioloogiale. Maailma algfakt on elu. Elu — paljundamise ja rikastamise — huvides on inimene loonud kõik hindamised ja mõisted nii loogilised kui ka metafüüsilised. Mõiste „jumal" ja pärastpoole „religiooniline moraal" loodi ka esmalt kui elu tööriist. Kuid see tööriist oli kaheterane. Ei saa väärata, et ta kord on olnud kasutoov, elu tõena, kuid pärast, samuti kui katse sünnitab kombe, komme on aga „katse" vastane, sai ka siin elu tööriist tööriistaks elu vastu. Religioonilise moraali eluvaenulisus tuleb sellest, et ta, kuulutades end absoluutse, muutmatuma, ainuma, kõige täielikuma olevuse tahtmuse avalduseks, omistab ka enesele need jooned: muutmatuse, üldsuse, tingimatuma täielisuse j.n.e. Seab end elu üle, teda kütkestades liikumatuse ahelatesse. Loomulik, et varsti peab tekkima lõhe moraali nõuete ja elu nõuete vahel, sest elu on liikumine ise, igavene enesemääramisprotsess, ja ajajooksul suureneb ning suureneb see lõhe, nii et elamine muutub raskeks, lämmastavaks eelmiste hindamiste ahelates. Siis ilmuvad julged, kes otsustavad jumalate käskudest üle astuda, teha nende tahtmuse vastu eelmise vaate järele, nad on hullumeelsed eneste ja teiste silmis, nad loovad uued vahekorrad, toovad

1) W. VI 114.

esile uued hindamised. Olles ajakohasemad, oludele vastavamad, hakkavad need hindamised vähehaaval imbuma üldisesse teadvusse ja lõpuks kuulutatakse nad ühtuvateks Jumala tahtmusega. Nii siis tuuakse hullumeelsuse varjul religioonilisse moraali mingisugune liikuvus. Kuid et ta oma olemuse poolest on liikumatu, siis läheb iga samm hirmus kallis maksma. Nietzsche toetub Platole, kes umbes samas mõttes on öelnud, et „hullumeelsus on Greekamaale kõige suuremad hüved annud[1])". Tegelikult võtab aga religiooniline moraal inimeselt igasuguse õiguse arvustada, ümber hinnata, nõudes täielikku allumist, oma isiksusest keeldumist.

„Usklik" — räägib Nietzsche, missugune ta ka ei oleks, on tingimata mõjualune, võimetu end vaatlema kui eesmärki üldse või seadma eesmärke enesest väljaminevaid... „Usklik" pole enese päralt, ta võib olla ainult tööriistaks ja tal on vaja, et keegi teda käsutaks. Instinkt sunnib teda kõige ülemaks pidama enesesalgamise moraali: ta mõistlikkus, vilumus, auahnus. Iga usk iseenesest on enesesalgamine, enesevõõrandamine[2]). Enesesalgamine — see on teisiti — elusalgamine — surm. Nii siis religiooniline moraal ilmub jälle eluvaenulisena ja see on möödapääsmata, sest ta tunnustab ainult oma hindamiste käsulauda, olles sallimatu iga teise käsulaua vastu, ta nõuab ühetaolisust, kuna just mitmekesiduses ilma rikkus seisabki. Toetades käsuandja majesteetlikkusele ja vägevusele, leiab ta täitsa ülearusena igasugused arved elu nõuetega, lõhe, mis

1) W. IV 22.
2) W. VIII 294.

ta kannab iga uskliku ellu ja hinge, ei sega teda põrmugi ta nõuab täielist alluvust, isegi elust keeldumist, täitsa unustades, et ta on kutsutud elu teenima. Ta laimab kõike omale vastakat, ja et sarnaseks vastaseks on ilm ja elu, siis seatakse nad alamate olevuste klassi; tegelik ilm kuulutatakse pahe allikaks, talle seatakse vastu tõelise ilmana teine ilm; elu, kõigi talle omaste tundeliste ja vaimliste nähtustega, mis samal ajal ilmuvad tema tulevase edenemise teguritena, kõige parema koldena, kuulutatakse „patuseks", „ilmalikuks", „lihalikuks", talle vastukaaluks seatakse aga kui kõrgem — „jumalik", vaimline" elu, tõepoolest „mitte-elu", „elu eitamine", „nirvaana" — kuuldub hüüe — tõsta pilgud taeva poole, sest maailma elu on ainult tee taevasse, „pisarate org", enesest ebasoovitav nähtus, tõeline elu on teises ilmas, kus pole „ei kurbust ega ohkeid, vaid igavene elu". Kõik meie pingutused peavad selleks olema juhitud, et sääl saada kadestatavale kohale, mis see ka siinses elus maksma ei läheks. Tee sinna on jumalate tahtmuse täitmine, teiste sõnadega, religioonilise moraali nõuete täitmine. Asketism, pessimism — see on ta lõpulik vili.

Resümeerides Nietzsche suhtumist religioonilise moraali põhjendusele, võib ta vaadet väljendada kolme sõnaga: uskumatu, soovimatu ja lubamatu. Uskumatu, kuivõrd ta põhjeneb oletustel, mis kuuluvad eelarvamiste hulka, millised on sündind madalal arenemisjärgul ja püsivad rahva seas veel nüüdki, rumaluse ja jõuetuse tagajärgedena; soovimatu, kuivõrd ta toetab obskurantismi, liikumatust, tegevusetust ja ilmub võimsaile, loovaile isikuile etteheitena, piinava süda-

metunnistusena, takistades nende vaadet kaugusse; lubamatu, sest ta viib lõpulikult selle hävinemisele, mille edendamiseks ta oleks pidand teenima, on vaenulik elule, reaalsusele, kõigele võimsale, loovale, omapärasele, mis ei lase end niveleerida, laotades oma ümber norulist ühetaolisust, nõrkust, väsimust, elutüdimust, kõige ilmaliku tülgastamist, närbumist, elutust, surma juba enne surma.

Nii pole siis Nietzsche vaate järele midagi, mis räägiks eetilise printsiibi „ela Jumala tahtmuse järele" soovitatavuse poolt: võiks talle olla a l u s e k s, tõendada, veenda, et antud printsiip on parem, annab resultaadis kõige soovitatavama pildi, kõige täielikuma rahulduse ja milgi kombel ei peta; kui mõni ongi sel arvamisel, siis räägib temas sassiläinud elu instinkt, mis on võimetu orienteeruma põhjuste ja tagajärgede tõelises vahekorras ja ei näe omas pimeduses, milliseid õnnetusi toob enesega kaasa antud printsiibi türanniline valitsus. Kuid on aeg aru saada religioonilise moraali nihilistlisest karaktrist, heita enesest raskuse vaim, maha kiskuda ja purustada ebaväärtuste iganend käsulauad ja välja jõuda sest umbtänavast, kuhu ta meid on ajand. „Enne, räägib Nietzsche, kui avanes vaade ulgumeredele, öeldi sõna: „jumal", nüüd olen ma teid õpetand ütlema: „üliinimene". Jumal — see on aimdus; aga ma tahan, et teie aimdus laieneks kaugemale teie loovast võimust . . . Jumal on aimdus; aga ma tahan, et teie aimdus piirduks mõeldavuse piiridega[1])".

1) W. VI 113.

Teine päätükk.

Nietzsche suhe metafüüsilise dogmatismi moraalile.

Metafüüsilise dogmatismi moraali alusprintsiibiks on: ela looduse järele. Asetame sama küsimuse: mispärast peab elama looduse järele, missugune on antud kohustuse või soovitatavuse alus? Meile vastab Hartmann: seepärast, et inimene tunneb oma mina ja maailma vaimu samasust," Wundt: „oma suguluse ja samasuse tundest universaalse vaimuga", Spenser ja utilitaristid: seepärast et lõpparves on meile tasuks hää ülespidamise eest õnn; kõik nad aga lähevad välja sest arvamisest, et maailma protsessil on kindel, määratud siht, mille teostamiseks kõik töötavad ja mille saavutamise poole kõik püüavad, eesmärk, mis saavutatakse protsessi enesega. Meie asi on — tunnetada esemete olu ja looduse tõsist mõtet ning tegutseda nende vaimus. See tee on kõige õigem, inimesele kõige omasem ja talle kõige kõrgemat hüve lubav ning selles sisaldubki ta kohustatavus. Niisugune on realistilise metafüüsika moraali alus. Kuid küsitav on, kas ta meid rahuldab? Mis Nietzschesse puu-

tub, siis eitab ta kategooriliselt sarnase põhjenduse võimalust. Ta lähtepunktiks on veene, et metafüüsilist ilma, ilma eneses, hüvet eneses, eset eneses ja muid sarnaseid metafüüsilisi olevusi reaalselt olemas pole. „Metafüüsilisest ilmast, räägib ta, ei saa muud midagi öelda kui ainult, et see on teistsugune ilm, meile kättesaamatu ja mõistmatu, et see on nagu asi negatiivsete omadustega[1])". Pääle selle ei puutu me tema arvates ei usus, ei kunstis, ei moraalis „eneses ilma oluga" kokku, me elame kujutelu vallas ja ükski „etteaimdus" ei suuda meid kaugemale viia. Kõik ilm näib Nietzschele katkestamatu saabumise protsessina ja nõnda *in infinitum*, ta ei näe kusagil olemust ega pole nõus teda oletama. Usk olemusse näib talle elulise tarbe produktina. Olemust tunnustada on vaja ainult seks, et võimaldada mõtlemist, järeldamist. Me ei tunneta, vaid süstematiseerime — toome kaossi nii palju korrapärasust ja vorme, kui palju seda nõuab praktiline tarve. Mõistuse, loogika, kategooriate tekkimises loeb ta otsustavaks tarbe; tarbe mitte „tunnetada", vaid süstematiseerida, subsummeerida arusaamise ja arvestamise otstarbel. Väljamõtlemine, sarnasuse leidmine — sama protsess, mille teeb läbi iga tundmuse ilme, sünnitabki tema arvates mõistuse arenemise. Kogu subjektide, substantside ilma, milledele metafüüsikas omistatakse olemus, loeb Nietzsche täielikult väljamõelduks orienteerimise otstarbel. „Kujutletav subjektide, substantside, „mõistuse" j.n.e. ilm, räägib ta, on tarvilik: meis

1) W. II 24.

on korraldav, lihtsustav, võltsiv ja kunstlikult lahutav tung. „Tõde" on tahtmus saada isandaks paljude mitmekesiste aistingute üle: jaotada fenomeenid mitmeisse kategooriaisse. Selle juures läheme välja usust asjade „iseolemusse", me võtame fenomeenid reaalidena[1]). Nõndaviisi reaalne ilm libiseb ikka ära tunnetamisel. Subjekti ja objekti alalise muutuvuse tõttu ei võigi ta eales tunnetatud saada. Loogika, samuti kui geomeetria ja aritmeetika, Nietzsche vaate järele, käsitab ainult kujutletavaid esemeid, mis on meie eneste loodud. Loogika on katse kindlaksmääratud skeemi abil aru saada reaalsest ilmast, õigemini: katse teha teda meile formuleeritavaks, arvestatavaks. Selle ilma vastandiks ei ole „tõeline ilm", vaid vormitu, formuleerimisele mitteraldis, kaootiliste varjundite ilm — järelikult, teine fenomenaalse ilma vorm, meile „mõistmatu". Nietzsche arvates sünnib siin nähtavasti harilik loogikaviga: see, mida soovitakse, tunnistatakse olevaks; me ei või elada kindla aluseta, orienteerumiseta, ja me leiamegi selle maailmas. „On vaja", ütleb ta, „seda tarvet — luua mõisteid, sugusid, vorme, eesmärke, seadusi (identiliste juhtumuste ilma) — mõista mitte nii, nagu suudaks meie fikseerida tõelist maailma, vaid kui vajadust luua enesele ilm, mille juures oleks võimalik meie olemasolu; me loome sel otstarbel ilma, mis on arvestatav, lihtsustatud, arusaadav j. n. e. Me oleme need, kes on loonud „eseme", „sarnase eseme", subjekti, prädikaadi, tegevuse, objekti, substantsi ja vormi, pääle seda,

1) W. XV 279.

kui olime kaua harjutand ühtlustamises ja lihtsustamises. Ilm paistab meile loogilisena, sest me oleme tema logiliseerind [1]). „Teadvus, Nietzsche järele, on võimu abinõu. Anda saabuvale olemuse karakter — see on kõige kõrgem tahe võimule. Tõelisuse kriteeriumiks on nii siis tegelikult ainult bioloogiline kasu sarnasest printsipiaalse vale süsteemist.

Nagu näeme, suhtub Nietzsche metafüüsilisele ilmale samuti kui religiooniliselegi ilmale. Ta kujutab tema täielikult *inimese loomingu saadusena*, mõistuse püstitatuna eluliste tarvete surve all, mis, tõsi küll, vähe erinevad neist, millised on püstitand kõik religioonilise usu ebajumalad, kuid on sama mõjuvad kui needki. Tõeline maailma pilt on aga — alalise saabumise protsess. Kuid kas võib maailm, mõistetav kui alaline saabumisskeemide protsess, omada mingisuguse tahtmuse, eesmärgi, lõppolengu?

Nietzsche vaadete järele mitte. See asjaolu, et tasakaalus olekut iialgi pole saavutatud, tõendab tema arvates kahtlemata, et ta pole üldse võimalik. Kui ilma liikumisel oleks eesmärgiks mingi kindel olek, siis oleks ta ju saavutatud. Seepärast peab ta ainsaks põhifaktiks selle, et tal pole eesmärgiks mingit kindlat olekut ja igasugune filosoofia või teaduslik hüpotees (näit. mehaaniline), mis teda vajab, on Nietzsche järele juba selle põhifaktiga ümber lükatud [2]). „Saabumisel pole eesmärgiks mingit kindlat olekut, ta ei püüa „olemuseks“ saada . . . Maailm on, ta ei sünni, ta ei

1) W. XV 234—235.
2) W. XV 407.

kao. Või veel enam: ta sünnib, kaob, kuid ei olegi millalgi algand sündima ja ei lakka millalgi kadumast — ta seisab mõlemais . . . Ta elab iseenesest: ta ekskremendid on talle toiduks[1])". Kui olekski olemas maailmal tahtmus, isegi siis oleks Nietzsche vaate järele kasuta teda küsitleda, sest „meil puudub orgaan tema tunnetamiseks". Püüe maailma tahtmust tunnetada viib meid selle tagajärjel ainult pessimistlisse nihilismi, sest nihilism kui psüholoogiline oleng, nagu temast Nietzsche aru saab, kujutab enesest just teadvust kauasest pillamisest, piina „asjata" pärast, lootusetust, puhkamisvõimaluse puudumist, enese rahustamise võimatust – häbi enese ees, nagu oleks end kaua petnud, kõige sündiva m õ t t e asjata otsimiste resultaati, mis peaks olema: kas ülema kõlbluslik kanooni „täitmine" kõiges sündivas, kõlbluslik ilmakord; või harmoonia ja armastuse kasvamine olevuste vahel; või üldise õnneliku olengu lähenemine või koguni liikumine üldise mitteolemuse poole. — Kõigile neile kujutlustele ühine teadvus, et midagi peab saavutuma protsessi enesega, on kõigi pahede esiisaks. Inimene, Nietzsche järele, pole mitte vahelüli, vaid kaastööline. Eesmärk ei saavutu, sest teda pole olemas, vaid ta luuakse kõigi olevuste ühiste pingutustega. „On alatiseks vaja", ütleb ta, „lahti öelda sest kujutelust kui vanast vaenlasest ja saatanast, raskuse vaimust, ühes kõige sellega, mis ta on loonud: sundimisega, seadusega, vajaduse ja tagajärjega ja eesmärgiga ja tahtega

1) W. XV 408.

ja hääga ja kurjaga[1])" ja meeles pidada, et „ilmas pole mõistust, vaid ainult veidi mõistlikkust[2])".

Kas võib siis tõendada, et eetiline printsiip: „ela looduse järele" on kõige parem, kõrgemat hüve tõotav? Pärast kõike öeldut on meile Nietzsche vastus selge. Nagu nägime, on tema vaidlused metafüüsilise moraali põhjenduse vastu järgmised. Esiteks, leiab ta võimatuks oletada metafüüsilise ilma olemasolu; teiseks, mitte millegagi õigustatuks hüve eneses tunnustust, loomuliku hüve kui mingi hüve algkuju, ja mõtte kui mingi eesmärgilise, lõpuliku oleku tunnustust realistilise metafüüsika poolt; kolmandaks, peab ta mittetunnetatavaks ilma olu, sest meie tunnetus pole mitte päris „tunnetus", vaid omandamine. Siit järgneb, et eetiline printsiip: „käi looduse järele", kohustades tunnetama seda, mida olemas ei ole, et temaga kokkukõlastada oma elu, sellesamaga toob ellu palju viletsusi. Inimese tungid, kõik nende tegevus, kõik pingutused juhitakse antud printsiibiga teele, mis iialgi ei või kuhugi välja viia ja mis pakub ainult väsimustunnet, arusaamist otsimiste ilmaaegsusest, töö asjatusest. Nihilism, pessimism, elust keeldumine, looduse vihkamine, tülgastus kõige vastu — need on tõelised tagajärjed elule, mille printsiibiks on „käi looduse järele" nende vikerkaarevärviliste asemel, milliseid tõotab realistiline metafüüsika.

Metafüüsiline usk ise paistab Nietzschele religioonilise usu sarnaselt orjalise meelsuse produktina, olgugi peenemana.

1) W. VI 275.
2) W. VI 229.

Inimene nagu sääl, nii ka siin alandab end, kardab võtta vastutust enese pääle, otsib isandat, valitsejat, kes annaks talle imperatiivid, eeskirjad, kuidas olla ja mida teha, loob selle enesele ja annab siis enese tema juhatuse ja kaitse alla. Oma tahtmus rusub teda, vabadus pole talle jõu kohane, ta on valmis töötama, et ainult pääseda hoolitsemisest. Kui temas rääkima hakkab oma tahtmus, siis suhtub ta sellele kui miskile keelatule, see on kiusatus, ta kordab omale alalõpmata: mitte minu, vaid sinu tahtmine sündigu. Seepärast näeb Nietzsche kõigis metafüüsilise dogmatismi tüübi moralistides degeneraate, inimesi lõtvund tahtmusega, orja hingega, äärmiselt hädaohtlikke inimkonnale, sest et nad, seades kohuseks kokkukõlastada oma tahtmust ilma tahtmusega, ülistades niiviisi i s i k l i k u tahtmuse nõrkust, orjalikku meelsust, sellesamaga õpetades ja lepitades inimesi orjameelsusega, aitavad kaasa vaimlise orjuse laialilagunemisele, mis on kõigi pahede ja viletsuste juur, selle asemel, et alandada, tallata sarnast meeleolu, talle kõige julmimat sõda kuulutada. Nii siis on eetilise printsiibi „käi looduse järele" pooldajad Nietzsche vaatepunktilt inimsoo kõige halvema haiguse laialilaotajad, taud, millega tuleb pidada halastamatut võitlust. Arusaadavalt ei järgne siit, nagu soovitaks Nietzsche ebaloomulikku tegevust. Ta pole sugugi, nagu pärast näeme, selle vastu, et kokkukõlastuda loodusega, vaid ainult loodusega kokkukõlastumise kohustuseks muutmise vastu.

Kolmas päätükk.

Nietzsche suhe praktilise usutavuse moraali põhjendusele.

Praktilise usutavuse moraal on see, mis tõendab, et meil on usutav, tingimatu, apodiktiline ja imperatiivne kõlblus-seadus. Ta läheb välja selt seisukohalt, et minul, sinul, temal, kõigil meil on mingisugune kohustustunne, teadvus, et peab seda ja seda tegema, nii ja nii talitama, mis iseäranis selgelt selles nähtavale tuleb, et me sagedasti mingit sisemist vastolu üle elame, olengut, kui kalduvused sosistavad üht, kohustus käsib aga teist. Kusjuures kohusetunne end meie suhtes isandana üleval peab, kategooriliselt käsutab, tasub ja karistab; kord tunneme ta imperatiive, kord ta etteheiteid südametunnistuse piina näol ja tast loobuda pole mingit võimalust. Ta on igapaikne, alaline, lahutamatu, autonoomne, kuid niisugusena ei või ta olla empiirilist sünnipära, vaid kujutab enesest nagu mingit transtsendentset olemust. Kui aga „kohustusel" niisugused omadused on, kas ei peaks me siis vast tema käskudega

kokkukõlastuma, välja töötama enesele „hää tahtmuse“, s: o. tahtmuse, mis kõiges alistuks „kohustusele:“ see ainult võib meid sinna viia, kuhu vaja. „Kohustuse“ täitmiseks peab koonduma kõik meie tegevus, ainult tema peab käsutama meid kõiges, sest kohustusele päriolev tegevus on ainuke, mis iialgi ei või paha tuua. Meie tundmused, meie kalduvused — on ainult kiusatus, neid peab kõiges taltsutama, kohustusele alistama. „O kohustus! hüüab Kant. Sina ülev, suur nimi, sa ei sisalda midagi, mis meeldib, mis meie tundmusi paitab, sa nõuad ainult alistumist, sa ei räägi ähvardusi, mis peaks ellu kutsuma meie hinges mõningaid kalduvusi, ega ärata hirmu selleks, et meie tahet tegevusele sundida; sa annad ainult seaduse, mis iseenesest leiab juurdepääsu meie hinge ja mis alati iseenesest, soovi vastugi tekitab austuse“. Kohustuse nõuete mitte-kokkusündimine meie loomuliste nõuetega ei vähenda selle teooria järele põrmugi kohustuse väärtust, vaid vastuoksa, see on uueks tõestuseks kohustuse käskude ülevusest, võimalikus vaidluses on alati ja tingimata kohustusel õigus.

Edasi, selle õpetuse järele, teatatakse „kohustuse“ käsud seesmiselt igaühele, neid pole vaja ette kirjutada, teadus—eetika peab ainult määrama, leidma kõlbluse kriteeriumi, s. o. leidma sarnase mõõdupuu, mille abil meil võimalik oleks selle või teise sammu karaktrit tähistada, teiste sõnadega, peab andma meile lisaks veel eksimatu välise tunnuse, mille abil võiksime erlstada kõlblusliku tegevuse kõlblusvastasest. Sarnastel põhimõtetel toetub praktilise usutavuse moraal, mida on jutlustand Kant ja tema järel

eklektikud ning Schoti kool. Ta algprintsiip on, Kanti öeldes: „tee sarnase printsiibi järele, millest sa soovida võid, et ta saaks üldiseks".

Kuidas suhtub niisugusele eetika põhjendusele Nietzsche? Tema vaatepunktilt leiame siin sama orjaliku meelsuse produkti, sama isanda ja valitseja otsimise. Inimene ei või elada isandata, talle on arusaamata elu allumiseta, kedagi teenimata, tal ei jatku julgust vaadelda ennast kui käskijat. „Südametunnistus pole seadus, vaid teie tarve seaduse ja käe järele, mis teid hoiaks, teie joobnud-komistajad[1])", räägib Nietzsche. Kõige vastumeelsem orjale on, kui tema isanda kallale tungitakse, ta on valmis tema eest oma elu andma, sest talle näib pimeda ööna, millegi võimatuna, mõttetuna olemine isandata. Kui aga siiski juhtub, et ta mõistus aru saab valitseja langemisest, sellest, et temalt kõige kõrgemaks peetu pole midagi muud kui ta oma püstitatud hernehirmutis, siis nutab ja hädaldab ori ning jällegi hakkab omale uut ebajumalat püstitama. Sama sündis Nietzsche arvates ka praktilise usutavuse moraali pooldajatega. Selle järele kui selgus endiste ebajumalate petlikkus, hakkasid nad uut valmistama. Urgitsedes omas hinges, leiavad nad enestele seletamatu tundmuse, ehivad ta kõiksuse, vajalikkuse, alalikkuse joontega, ühe sõnaga, ehivad ta kõiksuguste kirjude hilpudega ja lõppude lõpuks saame mingisuguse saladusliku, müstilise Olevuse-kohustuse, kes teab, mis on hää ja paha ja tungib meie ellu kategoorilise imperatiivina. Kuid kas võib õigustada sarnast oletust!

1) W. XII 269.

Nietzsche järele, otsustavalt mitte millegagi. Õige, meil on kohustustunne, kuid kas on tal midagi ühist Kanti „kohustusega?“ Kohustus, mida me läbi elame, pole muud midagi kui vajaliku, kohustava teadvus, instinkti hääl, mis enesele nõuab tähelpanu, ehk vastupanekutunne, mida olevus alati läbi elab, kui ta tahab muuta oma tegevuse suuna; tal on tingimata tundmuslik karakter. „Peab“ on väga paljudele armsam kuulda kui „tahan[1])“, ütleb Nietzsche. „Nende kõrvus elab veel karja instinkt. Nõrgad ütlevad: „ma pean“, tugevad: „peab“. See on tema vaatepunktilt isemoodi ü l e e l a m i s v o r m, ja muud midagi; temas pole mingit „oma“ sisu. Selle juures on fakt, et kohustuse käsud on sama muutlikud, kui kõik muu ilmas, nii et see, kel on valitsev kirg, harjumatu teo korral tunneb südametunnistuse piina, näit. Napoleon pärast hääd tegu, või diplomaat pärast ausat talitamist. Kuid kas võib muutuda selle sisu, mis prätendeerib kõiksuse, alalikkuse ja vajalikkuse pääle? Ja mis jääb temast, kui eraldada muutlik sisu? Ainult üleelamisvorm. Missugune pentsikus on aga lihtsat üleelamisvormi katta müstilise oreooliga. „Kant“, räägib Nietzsche, „leiab erisuguse mõistuse, mis näitab, millal pole vaja mõistusega rehkendada, ja nimelt neis juhtumusis, kui kostab moraali hääl pateetiliselt hüüdev: „sa pead[2])“.

Nietzsche järele pole olemas ka kõlbluslikke tunge: „tungid omistavad sarnase varjundi ainult tänu meie hindamisele“. „Piinav südametunnistus on maks, millega koor-

1) W. XII 271.
2) W. VIII 228.

mab inimesi puhta südametunnistuse leid[1])". Silmnähtavalt on see kõik ainult meie tungide vastastiksuhete üleelamine. Tõsi, see oleks võimatu, kui meie ἔγω kujutaks midagi lahutamatut, kuid „mina", ütleb Nietzsche, pole mitte ühe olevuse suhe mitmele, ἔγω on jõudude summa, milledest kord üks, kord teine esile tungib[2])". Esialgse kohustuse, südametunnistuse mõistete tekkimise seob Nietzsche kujutlusega lepingu suhetest. „Selles sfääris, s. o. kohustavas kombes, räägib ta, seisab moraalse ilma mõistete: „kohustuse", „südametunnistuse", „kohuse", „pühaduse" tekkimise ase[3])". Esialgu tegid omavahelisi lepinguid vägevuse poolest võrdsed, nõrkadega ei tehtud lepinguid, neid alistati. Nende vahel oli antud mõistetel veidi teine tähendus kui orja kohustusel isanda vastu. Südametunnistus tähendab siin jõudu, võimu lubatut täita. Südametunnistusega isik — see on vägev inimene, kelle võimusse lepingut täita ustakse, südametunnistuseta — on jõuetu. Lepingu tingimused peavad mõlemile pooltele pühad olema: nende rikkumist karistati haruldaselt julmilt. Siin ei näe me veel n. n. „piinavat südametunnistust", sest inimene on vaba. Ta võib niisuguseid või teistsuguseid lepinguid teha, enese pääle võtta soovitavaid kohustusi. Ent kui tekib seltskondlik organisatsioon, siis pannakse need võlglase, teise poole kohustused igaühe pääle tema nõusolemist küsimata, algab karjainstinktide sisendamine ja metsiku, vaba, tahtelise

1) W. XII 270.
2) W. XI 235.
3) W. VII 354.

inimese instinktide hävitamine. Siin peitubki Nietzsche arvates „piinava südametunnistuse algus, inimese kannatuse algus inimese pärast, iseenese pärast, see ongi see sisemine lõhe, mida me nüüd üle elame kalduvuste ja kohustuse käskude konfliktide näol. Nüüd võime justsemalt piiritleda, mis on Kanti „kohustus" Nietzsche arusaamises, see on — kohustustunne seltskonna vastu, vajalikkuse tunne tema kasusid kaitsta, karjaliste instinktide sosistamine. Temas pole midagi, mis õigustaks seda müstilist oreooli, millega teda Kant ümbritseb, mis annaks õiguse näha temas seaduseandjat ja käskijat, ja loomulikult tekib küsimus: kas pole siin vast viga? Kas pole soovitatav võetud reaalsena? Ori vajab isandat, loob selle ise, kuid kuulutab ja on veendund, et ta selle leidis. Peenike enesepettus. Kuid kelle enesepettus? Karjainimese, kel pole oma soove, kes näeb kogu elumõtet karja teenimises, teenimises täitsa mõttetumas, kuni enesepiinamiseni, enese unustuseni, isiklikud kalduvused on nõrgad, alla surutud, näivad kuritahtelistena, ta ei julge milgi kombel omada oma maitset, ta voorused on üldised, umbisikulised. Väljasurevaiks peab neid Nietzsche. Ja moraal, ehitatud sel alusel, on tema silmis kõigi väljasurijate triiphoone. Nietzsche algveendumus on, et moraali ei saada kusagilt, vaid luuakse inimeste poolt. „Ma olen veendund, ütleb ta, et inimesed on ise enestele moraali annud, olgugi et nad nüüd usuvad, nagu oleks nad ta saanud [1])".

1) W. XII 281.

Seepärast siis ongi talle läilad kõik moraali süsteemid, mis kujutavad enesest välist tahtmust inimese suhtes, kuid kohustavat temale. „Orja“ kuju on ta lind, kelle ta jahikoera võrksusega ehmatab kõige peidetumaist kohtadest. „Voorus“, räägib Nietzsche, „peab olema m e i e isiklik leidus, meie isiklik võitlusabinõu, meie eluline tarve: igas muus mõttes on ta ainult kahjulik. Kõik, mis ei ilmu meie elu paratamatu tingimusena, on talle kahjulik: voorus, mis tekib ainult austustundest vooruse mõiste vastu, nagu seda Kant tahtis, on kahjulik. Voorus, kohustus, „hüve iseenesest,“ hüve väljaspool aja ja ruumi tingimusi — pole muud kui hallutsinatsioonid, milledes avaldub langus, lõpulik elu kurnatus, Königsbergi hiinamaalsus, mis võib olla hävitavam selle tööst, kes peab mõtlema, tundma ilma sisemise tarviduseta, ilma isikliku valiku võimaluseta, ilma s o o v i t a? Mis võib olla surmavam „kohustuste“ automaadi osast? See on lihtsalt retsept dekadentsile, isegi idiotismile . . . Kant sai idioodiks[1]).“ Säärane on Nietzsche vaade praktilise usutavuse moraali aluste pääle.

---

1) W. VIII 226.

Neljas päätükk.

Nietzsche suhe positiivsele moraalile.

Kõik käsitletud moraali süsteemid, nagu nägime, toovad esile selle ehk teise T a h t e, välise inimese suhtes ja temast kõrgemal seisva. Seda tahet kujutletakse omapärasena, inimesest olenemata tegutsevana, vaatamata millegi pääle, absoluutsena, muutmatuna, kõike ilma haaravana, nagu mingit olevust *sui generis*. Kusjuures iga süsteem, soovitades, kohustades kokkukõlastada, ühtida omad teod kõige kõrgema Tahtega, püüab leida aluseid, mispärast peame alistama oma tahte antud Tahtele, toonitades selleks just sarnase tegevuse kasu ja mõtet. Selles õieti seisabki kõik nende põhjendus.

Nende ümberlükkamiseks, nagu meie ka juba nägime, toonitab Nietzsche, et sarnase iseoleva, muutmatu, kõike ületava tahte olemasolu ei ole mitte ainult millegagi tõestatav, vaid otse räägib vastu ega ühtu kuidagi kõigi teaduslikkude andmetega, mis kinnitavad mõtet, et ilmas pole otsustavalt mitte midagi liikumatut, absoluutset, muutmatut, samuti mitte mingisuguseid andmeid oletada ettemääratud plaani olemasolu ja et seepärast tegevus antud printsiipide järele ei või tuua midagi pääle kurnamise või täieliku hukatuse.

Samal vaatepunktil asuvad ka positiivse moraali pooldajad. Kõige tähtsam ja silmapaistvam positiivse moraali edustaja Guyau ütleb nii: „On võimata näidata mõnda plaani maailmas, kuigi see plaan selles seisaks, et kõik jätta olevuste kõlblisele a l g a t u s e l e. Ilm leiab meis sama vähe eesmärgi, kui meie leiame maailmas meile määratud eesmärgi. Pole midagi märgitut, kindlakstehtut, ettemääratut; pole ei määratud ega ennemini valmis mõeldud asjade „kohanemist" üksteisele. Sarnane kohanemine sunniks oletama kõige päält ideede ilma, mis eelnes reaalsele maailmale ja selle järele *demiurgi*, kes kunstnikuna paigutas asjad valmis plaani järele, nagu seda teeb arhitekt: maailm oleks siis nende näitustel väljapandavate losside sarnane, millede osad kõik ehitatakse üksteisest lahus ja alles pärast kokku seatakse. Kuid ei — see on ennemini üks neist imelikest ehitusist, millede kallal igaüks oma maitse järele on töötand, hoolitsemata tervikust; temas on sama palju plaane ja eesmärke kui töölisi. See on suurepärane ja tore kaaos; kuid seesugusel ehitusel on liig vähe ühtlust selleks, et teda võiks tingimusteta hukka mõista või hääks kiita. Näha temas mingi ideaali täielikku teostust — tähendab alandada oma ideaali ja sellesamaga alandada ka ennast, see on eksimus, mis võib kergesti patuks saada[1])". Seistes sarnasel vaatepunktil, eitavad positiivse moraali pooldajad ka seda, nagu oleks meil olemas usutav, kategooriline, apodiktiline ja imperatiivne kõblusseadus. Nendegi arvates pole olemas ei seaduseandjaid, ei antud seadusi, iga inimest

1) Гюйо, Очерк морали, lhk. 198.

juhivad ja peavad juhtima elu enese kõige sügavamad seadused, elu printsiibid töötatakse välja ja peavad välja töötuma, lähtepunktiks peavad olema faktid, soovitatava vald. Uurides seda valda, töötab teadus välja seadused, määrab printsiibid, milledel on juba tähtsus kogu inimsoo kohta. See teooria on täitsa veendund, et inimese tegude eesmärk on defineeritav. „Kui keegi kaua märkilaskmist harjutab", räägib Guyau, „ja te vaatlete pärast lugematuid avausi, milledega papitükk on läbistatud, siis märkate, et need avausad kaunis ühetasaselt on paigutatud sihtimise keskpunkti ümber. Mitte ükski kuul, võib olla, ei jõua sihilaua geomeetrilisse keskpunkti, ja mõned neist lähevad üsna kaugelt mööda. Kuid hoolimata sellest grupeeruvad avaused korralikult keskpunkti ümber, Keple defineeritud kvadraatide seaduse järele. Koguni seda seadust mitte teades, ei eksi te ka esimesel pilgul vaadeldes kuuliga läbistatud avausi. Te näitate sõrmega selle koha keskele, kus avausi kõige rohkem ja ütlete: „Siin on laskelaua punkt, kuhu sihiti". Selle punkti otsimisega, kuhu laskja sihtis, võib võrrelda uurimusi, milliseid ette võtab puhtpositiivne teadus kõiblusest, püüdes kindlaks määrata inimese ülalpidamise harilikku eesmärki [1])".

Missugusesse punkti sihib alati inimsugu ja ühes arvatavasti ka kõik teised elavad olevused, sest inimene pole nüüd enam teadusele muust ilmast lahutatud olevuseks, sest elu seadused on ühed ja samad elavolevuste redeli kõige kõrgemalt astmelt kõige madalamani — missugune on olevuste üldiste pingutuste keskpunkt, millele on koondund

1) Очерк морали, lhk. 244.

ilma üle valitseva juhuse löögid — tähendab, on positivistide teooria järele täitsa defineeritav. Et ta pooldajad küll veel pole eesmärgi määramises ühtund, ikka veel mitmeti defineerivad, kuid karakterlik on neile kõigile omane veendumus, et teadus suudab eesmärki defineerida. Kuid kes võib defineerida eesmärgi, loomulikult võib ka anda näpunäiteid, ettekirjutusi, printsiipe, olla teatavas mõttes seaduseandjaks. Positivistid soovitavadki kõik lootused ja ootused panna teaduse pääle. Tõsi, mõned neist, ettevaatlikumad, nende seas ka Guyau, piiravad teadusliku moraali ulatust ja käskivust. Nii kuulutab ta „Moraali ülevaates", et puhtteaduslik moraal ei pea püüdma ümber haarata kõike ja et oma valla laiendamise asemel ise peaks püüdma teda piirata. Ta peab nõus olema avalikult tunnistama: sel juhusel ei või ma teile midagi käskivat kohustuse nimel e t t e k i r j u t a d a, siin ei ole enam ei kohustust ega sanktsiooni; võtke arvesse omad kõige sügavamad sümpaatiad, omad kõige normaalsemad ja inimlikumad antipaatiad; looge enestele selle järele metafüüsilised hüpoteesid asjade olust, olevuste saatustest ja teie enese omadest; algades sest punktist, olete oma „self gouvernement'i" hooleks jäetud. (See on vabadus moraali alal, mis ei seisa mitte iga juhatuse puudumises, vaid teaduslikust juhatusest vabatahtlikus lahtiütlemises iga kord.) Nii siis sest momendist, kui võimatuks saab moraali kindel loogiline õigustus, peab algama spekulatiivne mõtiskelu, mida positiivne teadus ei suuda hävitada ega asendada. Kuid omas piiritletud vallas, isegi selle kõige ettevaatlikuma positivisti

tõenduse järele, peab teadusliku moraali ratsionaalsetel määrustel olema määrav tähendus inimeste kohta. Seesugune on moralistide - positivistide vaade üldse. Oleks võinud oodata, et nende algprintsiip kuulutab: „käi positiivse teaduse näpunäidete järele", kuid tõepoolest määrab iga moralist-positivist eetilise algprintsiibi kokkukõlas oma eesmärgist arusaamisega. Nii Guyau (me toetume meelega kogu aeg temale, sest ta on kõige tähtsam esitaja ja oma vaadete poolest Nietzschele kõige lähem) eesmärki defineerides kui elu ennast, elu ühtaegu kõige intensiivsemat ja oma vormides mitmekesisemat, esitab eetilise algprintsiibina reegli: „ära lakka tõstmast oma elu intensiivsust". Kui nüüd küsida Guyau'lt, mispärast on tarvis tegutseda printsiibi järele „ära lakka tõstmast oma elu intensiivsust", missugune on säärase teguviisi soovitatavuse alus, siis pole Guyau'l muud vastust kui näidata selle pääle, et teadus, teadus-likud uurimused annavad õiguse mõelda, et elu omas edenemises on kõigi meie tegevuste mõistmatu motiiv, et iga olevus esimese eokese liigutusest emaihus kuni vanakese viimase krambini soovib elu, püüab teda hoida ja paljundada. Elu on soovitud, seepärast on ta ka soovitav. Kõik, mis aitab elu hoida ja paljundada, on soovitav ja iga moraali reegel, põhjendatud faktidel ning justselt kontroleeritud, saab kohustavaks üksikutele indiviididele. Teadus, selle teooria seisukohalt, peab etendama nagu kodanikele kohustavate seaduste väljaandjat parlamenti, ta on nagu omapärane keskasutus, kus vabritseeritakse ideaalid, töötatakse välja reeglid igaks keeruliseks juhtumuseks, terve elu retseptid.

Nietzsche, nagu me teame, seisab samal vaatepunktil, et moraalseid hindamisi on loodud, luuakse ja peab loodama, kuid ta ei jaga milgi kombel positivistide usku teadusse, vaid vastuoksa, peab teoreetilise optimismi hukatuse iduks. Ta lähtepunktiks on, et mõistus alati end üle hindab, tal ei ole seda tähtsust, milline talle antakse, ja samuti ei suuda ta iialgi tema pääle pandud lootusi täita, ta pole muud midagi kui „aeglaselt edenev abiorgaan[1])". „Mina olen keha", ütleb Nietzsche, „täielikult ja ülejäägita, ja mitte midagi pääle selle; „hing" on ainult sõna, mis tähendab midagi kehas olevat. Keha on suur mõistus, paljus ainuma tundega, sõda ja rahu, kari ja karjane. Sinu keha tööriistaks, vend, on ka su väike mõistus, mida sa nimetad „hingeks;" — see on tolle suure mõistuse väike tööriist ja mängukann. „Mina", ütled sa ja uhkustad selle sõnaga. Kuid temast suurem (sa ei taha seda uskuda) on su keha ta suure mõistusega: ta ei ütle „mina", vaid teeb „mina". Sel, mis tunneb tundmus ja mõistab vaim, pole iialgi lõppu eneses. Kuid tundmus ja vaim veenvad sind meelsalt, nagu oleks nad — kõigi asjade lõpp: nii auahned on nad. Tööriistaks ja mängukanniks on tundmus ja vaim: nende taga seisab veel olu. Olu otsib muu seas tundmuse silmadegi abil, ta kuulab muu seas vaimu kõrvadegi abil[2])". Niisuguse väikse mõistuse osa tõttu leiabki Nietzsche võimatuks talle anda kohuse määramises otsustavat sõna sel lihtsal põhjusel, et häda kui esimestena pole paremad, või jõu asemikuna ilmub jõuetus. Mõistuse valitsus, teadusliik

1) XII 157.
2) VI 41.

optimism, tema vaatelt tõotab ainult viletsusi. Oma väikluse tõttu esineb mõistus sallimatuna ja kõrgina ja saab tingimata türanniks, samuti kui väiklane inimene võimu juurde saades möödapääsmata türanniks muutub. Loogika valda ei mahu kaugeltki kõik tarkuse vald. Kuid samal ajal püstitab moraal terve müüri mõistlikke, selgeid, teadlikke, moraalseid norme ja eluviisi reegleid, millised sisendatakse kasvatusega esimestest noorusaastatest saadik igasse kultuurilise seltskonna edustajasse, toetades sellele, et nad on loogiliselt põhjendatud ja kasvatades veendumust, et ainult see on hää, mis on põhjendatud, ehk, nagu Sokrates väljendas, — t õ d e o n v o o r u s. Mis aga pole tehtud mõistuse sunnil, pole kiiduväärt: see on ainult instinktiivne! Instinktiivse tarkuse seab see teooria allapoole mõistuselist, kõik tundmuste ala asetatakse madalamate nähtuste liiki. Oma kõrkuse tõttu kuulutab mõistus mitte midagi maksvateks usu saadused, täitsa ülearuseks fantaasia tegevuse, ja nõnda, olles võimetu haarama kõike maailma nähtuste mitmekesisust ja rikkust, teotseb ta tema nõuetele mitte alistuvat kärpides ja hävitades. Mis puutub teadusse, siis seisab ta, oma mõistuselisuse tõttu, mille deviisiks on tõe võit, saatuslikult elu vastu, on temaga vaenus, sest, Nietzsche arvates, „elu tahab pettust, ta elab pettusest[1])". „Müüdita", räägib ta, „kaotab iga kultuur oma loomuliku, terve, loova jõu: ainult müütidest särav horisont viib täide eheda kultuurilise epoohi ühtluse[2])". Elu ei joondu sugugi

1) II 5.
2) I 160.

tõe järele, tal on oma elu tõde, ta kriteeriumiks pole loogiline reeglipärasus, vaid bioloogiline kasu, ta ei küsi, kas see on usutav, vaid kas see on tarvilik, kas see on kasulik. Nii vajab ta kõige rohkem just kõrgemaid sünteetilisi otsusi, mis loogiliselt on kõige valelikumad. Müüt on kõige ebausutavam, kuid samal ajal elule kõige tarvilikum: müüdi väljasuremisega sureb ka elu, rahva kohta, kes on kaotand müütiloova jõu, on juba surmaotsus tehtud. „Kui kunagi võidab tõde, siis mõistliku umbusaldusega", õpetab Nietzsche, küsige: „missugune võimas eksimus võitles tema eest?[1])" Traktaadis „ajaloo kasust ja kahjust elu kohta" kaitseb ta mõtet, et justne teadus, iseäranis ajalugu, on kasulik ainult teatud määrani, temast ülemäära vaimustumine on kahjulik, nagu iga hüpertrofeeritud voorus. „Kui mõtte ajalooline arenemine pole millegagi seotud ja takistamata jõuab oma äärmiste järeldusteni, siis hävitab ta tuleviku möödapääsmatult juba sellega, et purustab illusioonid ja võtab maailma nähtustelt selle elulise atmosfääri, milleta nad hävinevad[2])". Positiivne teadus aga püüab just sinnapoole, et võita omale iseäralikku tähelepanu, heites põlglikke pilke igasse külge; tal on õige palju kõrkust äärmiselt väikeste jõudude juures. Ta võidurõõm sarnastub jõuetu türanni võidurõõmule, kes omi vastaseid välja sööb. Seepärast Nietzsche võitlebki mõistuse ja positiivse teaduse vastu, või õigemini nende ülearuse ülistamise vastu, ta püüab neid asetada omale kohale, nende osa on teenida, nii peab ka

1) VI 400.
2) I 339.

jääma: ori ei ole isandast ülem. „Meie aja nõrkus", räägib ta, „on nimelt selles, et me oleme r o h k e m *cogital* kui *animal*[1]). Mõistuselisest tarkusest ülem on instinktiivne tarkus, teaduslikust tunnetusest on ülem traagiline tunnetus, Sokratesest ülem on Dioonis, ürgjõuline, instinktiivne, ennastmäärav, piiramata-vaba ja takistamata võimas tung edasi. Pääle selle, et teaduse ja mõistuse maht on õige piiratud ja selle tõttu printsiibi „käi teaduse näpunäidete järele" valitsus ähvardab tulevikus kurbade perspektiividega kui nähtus, takistav elu avalduda kõiges oma rikkuses, loeb Nietzsche hädaohtlikuks selle printsiibi valitsuse veel seepärast, et teadus tegutseb abstraktsioonidega, kuna aga elu tunneb ainult indiviide. Nii räägib teadus kõik aeg i n i m e s e s t, räägib i n i m e s e omadustest, jõust ja tarvetest, kirjutab ette i n i m e s e l e, just nagu oleks i n i m e n e olemas! Tegelikult on aga ainult üksikud indiviidid ja mitte mingit i n i m e s t. Seepärast osutub i n i m e s e l e midagi autoriteetselt ettekirjutav teadus alati indiviidile mitteõiglasena. „Moraal talle omaste üldiste eeskirjadega osutub mitteõiglasena ü k s i k u indiviidi suhtes[2])", ütleb Nietzsche. Nii siis töötab ta indiviidide nivelleerimiseks, takistades individuaalsete joonte arenemist üldinimlikkude, üldiste vormide, üldiste tungide, üldiste vooruste, ühe sõnaga, kõige üldise, teisiti karjaliku kasuks, töötades niiviisi looduse vastaselt, mis on lõpmatu mitmekesisuses, töötab ta isiksuseta olevuste, Nietzsche arvates kõige tülgastavamate, loomiseks.

1) I 378.
2) XII 126.

„Kogu ilmas", räägib ta, „pole olevust tülgastavamat kui inimene, kes pole ilmutand temas elavat vaimu ja jõuetult rändab ruumis. Lõppude lõpuks ei saa sarnase inimese juurde minna, ei saa teda vallata, sest temas puudub tuum, ta on kõik aina — koor; me ei näe midagi teda katvate kirjude kulund närude taga — see on ehitud viirastus, mis ei suuda äratada ei hirmu ega kaastunnet[1])". Või veel: „Näitame", räägib ta, „selle nõudmise äärmist naiivsust, et „inimene peab olema see ja see". Tegelik elu esitab meile üllatavat tüüpide rikkust, kõiksuguste teisendite ja ülemineku-vormide küllust; ja keegi vilets kõlblusekaitsja ütleb meile selle pääle: „ei, inimene peab olema sõbralik". Tema, see õnnetu iriseja, teab koguni seda, missugune peab inimene olema. Ta joonistab seinale oma kuju ja ütleb: *ecce homo*[2])". See lause on juhitud üldse moralistide pihta, käib muidugi ka positivistide kohta, kuivõrd nemadki püüavad anda reegleid i n i m e s e l e ü l d s e, üldsuduslikke eeskirju.

Teadusliku moraali tumedate külgede hulka kuulub ka see, et ta, prätendeerides inimese ja loodusseaduste tundmise pääle, seab üles väited, eeskirjad, milledel oletab alalise tähenduse olevat, kuna aga ilmas kõik alatasa muutub, ei subjekt ega objekt ühesugusteks ei jää, ja selle tõttu olemas pole ei ühesuguseid olukordi, ei ühesuguseid tegusid ja ei või olla ühtlast mõõdupuud. „Kes oletab", räägib Nietzsche, „et nii peab antud juhusel i g a ü k s tegema,

1) I 388.
2) VIII 89. Vaat, inimene.

see pole veel viit sammu astund enesetundmises: muidu teaks ta, et pole olemas ühesuguseid tegusid, — et iga teo täitmine on täitsa omapärane ja et ühtki akti ei saa korrata[1])".

Teadus, kui hiilgavalt ta ka ei areneks, jääb alati elust maha; kuid selle tagajärjel muutuvad ta eeskirjad tihti edenemise takistuseks, vaenulisteks elule. Mis puutub üksikuisse indiviididesse, siis on neile kõik need teaduslikud, tõendatud, põhjendatud moraalsed normid ja elukombe reeglid, juba lapsepõlvest saadik sisendatavad, otse purustamata võrguks, mitte kergemateks ahelateks kui eelmised, indiviidi pääle pandud, uueks müüriks, suveräänselt-ükskõikseks subjektivisti-inimese olemasolule, mille vastu saatuslikult saab põrkama indiviidide instinktiivne enesemäärav tung ja vahest ka purunema, sest talle on järelandmine võrdne eneseeitamisele, enesehävitamisele.

Nii siis, Nietzsche vastuväited positiivsele moraalile lähevad sinnasamasse välja, kuhu varemgi, nimelt konstateerimisele, et positiivne moraal on elule vaenuline, ei kokkukõlastu mitte elu loomuliku käiguga, millisena ta loeb tahet võimule. See on oma moodi protsess isiku ja seltskonna vahel, kus Nietzsche, esinedes isiku kaitsjana, loomulikkuse ja ülima indiviidi, ainumalt enese sarnase, kommete kõlbluslikkusest pääsnu, autonoomse, enesest enesemäärava haruldase ilu nimel eitab kõike seda, mis, olles väljaspool meie „mina" ihkab „mina" järele, tema sisu

1) V 256.

määramise järele, tema enesemäärava olemasolu piiramise ja kärpimise järele, algades müstilistest olevustest, lõpetades teadusega. Kõik, mis nii või teisiti kitsendab meie „mina", piirab ta ruumi ja vabadust, peab Nietzsche järele kõrvaldatama kui kõlbmatu ja kahjulik. Positiivne moraal, kui mittevaba neist pattudest, tuleb samuti kõrvaldada. „Tõde teenida", ütleb ta, „on hirmus ja raske vastutus ning jõud [1])".

---

1) I 492.

Viies päätükk.

Nietzsche immoralism.

Eelmistes päätükes nägime, et Nietzschet ei rahulda ükski eelpool esitatud moraalsete ehituste põhjendustest. Ta leiab, et ükski neist ei pane veenduma, ei suuda näidata muutmatu evidentsusega et tema poolt esitatud eetiline printsiip on tõesti kõige parem, annab resultaadis just soovitava pildi. Vastuoksa, ta püüab tõendada, et iga mainitud printsiip annab resultaadis just ebasoovitava perspektiivi. Nii religiooniline moraal, õpetades elama Jumala tahtmuse järele, sest et Jumal paremini teab, mis on hüvem, võtab tõestada, mida pole võimalik tõestada, ja on seepärast veenav ainult rumalatele ning argadele; metafüüsiline moraal, soovitades käia looduse järele, müstifitseerib, hüpostaseerib maailma tahet, järelikult langeb samasse pattu, istutab samuti õpetaja kateedrile elutu kuju; fetishismina näib Nietzschele ka praktilise usutavuse moraal tema kohustuse kummardamisega; mis puutub positiivsesse moraali, siis näeb ta ka selles samade tunnete sademeid; üldiselt aga

leiab ta, et ükski ülesseatud elu õpetajaist pole olnud tõeline, kõik nad on olnud ainult silmakirjalised, raidkujud, hoopis arusaamatud, sellesse seisusse tõstetud inimeste poolt ainult nende rumaluse pärast, nii et midagi õpetada pole nende võimuses, seda vähem aga paremale elu teele juhatada. Kuid nende ülespidamine on maksnud ja maksab õige palju. Nii, kujutades end individuaalsest tahtmusest kõrgemana, nõuavad nad enesele alistumist, isiklistest kalduvustest keeldumist ja ainult nende sõna kuulmist; kuid et nad ise midagi ei tea, vaid ainult seda lällutavad, mis nad on teistelt kuulnud, ja samal ajal võõrutavad loomingust individuaalsed tahtmused, kelledelt nad on laenand ka selle vähese, mida nad mõnikord pomisevad, siis ei ole nende tegevuse resultaati raske aimata, see on täielik seisak, aga et seisakut ei või olla, siis tagasiliikumine, kõdunemine, väljasuremine. Niisugune on Nietzsche vaatepunktilt tõeline tegevuse resultaat eelpool esitatud eetiliste printsiipide järele, neid võib soovitada ainult neile, kellele kõige kallim on surm kui kõige parem tee kõdunemiseks.

Kui mainitud seaduseandjad kuuluvad valeõpetajate, petiste hulka, kus on siis, küsime Nietzschelt — tõeline seaduseandja, tõeline elu õpetaja? Ta vastab meile, et ükski ei tohi hakata m i n u seaduseandjaks ja miski ei tohi piirata minu vabadust: kõik on lubatud, midagi pole lubamatut. Indiviid on miski kordumatu, ainum, pole olemas ei ühesuguseid olukordi, ei ühesuguseid tegevusi ja ei või olla ühesuguseid nõudmisi. Seepärast ei või ükski õieti määrata, kuidas oleks mul tõepoolest parem teotseda, kõik

retseptid puutuvad vaevalt minusse, igaüks, kes prätendeerib teadmise pääle, mis on *minule kõige parem antud juhusel* — on petis, ja mind üldisse seisukorda asetaja — minu tapja. Tänane „mina" ei ole eilne „mina;" minu „mina" ei ole sinu „mina;" olud muutuvad alati; seepärast võib soovitavaks juhiks, tõsiseks õpetajaks olla ainult see, kes räägiks igale üksikule indiviidile, kuidas peab ta tegema igal üksikul juhtumisel. Seda funktsiooni ei saa täita üldine seaduseandja, kuivõrd üldised eeskirjad ja kõik üldine on lubamatu; selleks võib olla igale indiviidile ainult tema „isedus", „olu", see, mis sünnitab ta „suure mõistuse". „Kui ma tulin inimeste juurde, räägib Nietzsche, leidsin ma nad istumas ühes vanas kõrkuses: kõik nad suurustasid sellega, nagu teaks nad juba ammugi, mis on inimesele hüva ja mis on paha. Vana kulund asjana näis neile iga arutelu voorusest: ja kes tahtis hästi uinuda, rääkis magama minnes „hüvest" ja „pahest". Ma segasin selle unisuse ära, hakates õpetama: mis on hüve ja pahe, seda ei tea veel keegi pääle loova vaimu![1]" Temalt tee küsijaile vastab ta: „see on minu tee, aga teie oma? Üldist teed ei ole[2]". Rääkides voorusest üldiselt ütleb ta: „täitsa vastupidine kirjutatakse ette enesehoiu- ja edenemisseaduste poolt: igaüks läheb, leiab omale oma vooruse, oma kategoorilise imperatiivi . . . Miski ei riku nii võimsalt ja sügavalt, kui iga umbisiklik kohustus, iga ohver

1) VI 273.
2) VI 273.

abstraktsiooni Moolokile[1])". Üllatavalt soojades lausetes ülistab ta o m a voorust. „Vend, kui sul on voorus ja see on sinu voorus, siis ei ole teda enam kellelgi teisel.

Mõistagi tekib sul soov näpistada teda kõrvalehest ja naljatada temaga. Ja mis siis? Sinul ja rahval osutub ühine nimi tema jaoks ja sa satud oma voorusega rahva ning karja ridadesse!

Sa oleks paremini teinud, nõnda öeldes: „väljendamatu ja nimetu on see, mis on mu hinge piinaks ja lohutuseks, nagu ka see, mis veel moodustab mu südame nälja."

Las' olla su voorus liig kõrge nimede intiimsusele: ja kui sa oled sunnitud tast rääkima, ära häbene selle juures kogelemast.

Nii räägi, nii kogele: „see on m i n u hüve, seda armastan ma, see meeldib mulle täielikult, ainult sarnast vara ma tahan.

Ma ei taha teda Jumala seadusena, ei taha teda inimeste määrusena ja inimeste tarbena: ärgu olgu ta mulle teetulbaks paradiisi ja maapäälistesse sfääridesse.

See, mida ma armastan, on ilmalik voorus: vähe on temas mõistlikkust ja veel vähem kõigile üldist tervet mõistust.

Kuid see lind on minusse oma pesa ehitand: seepärast armastan ja hellitan ma teda, nüüd istub ta minus omil kullastel munadel". Nii kogele, kiites oma voorust[2])".

---

1) VIII 226.
2) VI 44.

Kui aga sedamoodi voorus on hää ainult kuni ta on minu, s. o. kannab isiklikku karaktrit, kui minu ideaal ei või teie oma olla; „kui ilmas on ainult üks tee, mida mööda keegi pääle sinu ei tohi käia[1])“, kui reegel on hää ainult siis, kui ta suhtub üksiku isiku ja sääljuures üksiku juhuse kohta, järelikult, kui tal ei ole üldist karaktrit, ei ilmu välisindividuaalsena, kas on sellele vaatepunktile asudes, siis võimalik moraali üldse tunnustada? Kuivõrd meie moraaliks, moraali normideks ja seadusteks peame hindamisi, väiteid ja otsusi, milledel on väärtus üle-individuaalne, üleisiklik, moraal selt vaatepunktilt on lubamatu. Nietzsche teatab enese kohta: „me ei ole milgi kombel moralistid[2]); moraal on eelarvamiste summa[3]); mina õpetan immoraalsust[4])“. Nii siis, oma tunnustuse järele, nagu see ka loomulik äärmisele individualistile, on Nietzsche amoralist, üleisikuliste kohustuste kõrvaldamise mõttes. Selles punktis ühtub ta teise sama äärmise individualistiga — Stirneriga. Stirner, nagu teada, leiab, et „mitte inimene pole esemete mõõt, vaid „mina“; et inimlik on minus ainult üks minu individuaalsuse elementest, ta on minu, samuti kui vaim on minu vaim ja liha — minu liha; inimene on viirastus, muutuv reaalseks ainult „mina“ kaudu ja „mina“ abil; vaim on „minu teos“, tõde on „minu teos“, objekt on „ainult minu objekt“. Seepärast näeb ta õigluses, mo-

1) I 390.
2) XV 16.
3) XI 210.
4) XV 440.

raalis ja terves „kristlikkude“ tunnete aparaadis uut politseid, „kõlbluspolitseid, kel on sama sünnipära ja sama eesmärk, kui riigi politseil — kitsendada, keelda ja seisakut välja kutsuda. Südametunnistuse *veto* ühineb seaduse *veto*'ga; tänu südametunnistusele sanktsioneerub teiste jõud, omandades „õiguse“ nime, hirm muutub lugupidamiseks ja austamiseks — ja koer õpib oma peremehe nuuti lakkuma“, räägib Stirner. Sedasama ainult teistes lausetes räägib ju Nietzschegi. Sedasama räägivad ka anarhismi teoreetikud, et „ainult individuaalsel tahtel on loov jõud“, mis puutub riiki, siis võib ta „ainult kitsendada, paraliseerida ja hävitada indiviidi püüdeid. (Krapotkin — Leiva võitmine. Bakunin — Jumal ja riik.) Nii siis võib pinda, millel Nietzsche seisab, karaktriseerida kui individualismi, anarhismi, amoralismi.

Kuid kas ei vii see tee otse nihilismi juurde välja? On ju nii lihtne omale kujutleda kallakpinda, mille ülemaks punktiks on jaatamine, alamaks eitamine. Võib olla, viib Nietzsche meid eitamise läbipaistmatusse pimedikku, eitamise õiguse eitamisele? Ja kui mitte, kus on siis ta pööripunkt?

Nietzsche seisab kahtlemata nihilistidele lähedal, eitades tõde, hüve, pahe, iludust jne. olevaina ja nimetades nihilismi ennast teatavas mõttes normaalseks nähtuseks. Kuid ta teeb vahet aktiivse ja passiivse nihilismi vahel. Esimene eitab positiivse nimel midagi; teine — peab igasuguse positiivse õpetuse juba indiviidi õiguste rikkumiseks, loogiliselt vastoluliseks. Nietzsche loeb end

aktiivsete nihilistide hulka, pidades passiivset nihilismi väsimuse, kõdunemise märgiks. Oma erinevust väljendab ta järgmiste sõnadega: „milleks? loodeti vastust 1) südametunnistuselt, 2) tungilt õnnele, 3) sotsiaalselt (karja) instinktilt, 4) mõistuselt (vaimult) — ainult mitte kohustuselt ise enesele luua oma eesmärk: milleks[1]"? s. o. kindlaks määrata oma elu mõte, eesmärk. See on õieti uus kohustus, mille Nietzsche seab endiste asemele — kohustus iseenesele luua oma eesmärk, milleks? Tähendab, eitamine sünnitabki ta positiivse, välise eitamine individuaalse vabaduse nimel. Ideaalsena kujutab ta sarnase kasvatuse ja indiviidiga ümberkäimise, kus kutsutakse ellu ta eneseolu. „Paremad inimese kasvatajad ja juhatajad", räägib ta, „avavad talle ta aluse ja hinge, s. o. just selle, mis sugugi kasvatamisele ei alistu, kuid mis ilma nende abita jääks avamatuks, needituks, kivistanuks: inimsoo kasvatajad ei või millekski muuks olla kui ta vabastajaiks. Hariduse ülesanne ei seisa selles, et meile külge liimida vahast käsi, meie silmadesse panna suurendavaid klaase, — sinnapoole püüab ainult valekasvatus. Tõsine kasvatus peab meid aga vabastama kõigest võõrast, ülespuhutust, kõrvaldama iga umbrohu, prügi, mürgised kahepaiksed, mis õrnu hinge eokesi ähvardavad[2]". Ise aga pöörab ta niisuguste sõnadega oma kaaslaste poole:

„Mu meel ja mu kõne tõmbavad su minu poole, ja sa oled valmis käima ja käid juba mu järel? Kuid

1) XV 13.
2) I 391.

TÜ Raamatukogu

ei, jää truuks enesele ja käi ainult enese järel, siis, olgugi küll pikkamisi, kuid siiski käid minu järel[1])".

Ja veel õige iseloomustav koht. Samuti pöördes õpilaste poole ütleb ta: „Tõesti, ma annan teile nõu: minge ära minust ja saage Zaratustra vastasteks! . . . halvasti tasutakse õpetajale, jäädes igavesti ta õpilaseks. Ja miks ei peaks te rebima mu pärga? . . . Te räägite, et usute Zaratustrasse? Kuid mis on teil asja Zaratustraga? Te olete minu usklikud: kuid mis on üldse hääd usklikes? Te ei ole veel ennast otsind: ja nüüd olete minu leidnud. Nüüd kutsun ma teid kaotama mind ja leidma ennast. Ja ainult, kui te keeldute minust, tahan ma teie juurde tagasi tulla[2])".

Nagu näha, Nietzsche ideaaliks on, et iga inimene oleks iseeneseks, iseseisvaks, enesemääravaks olevuseks. Ta muudab kohustuseks — kohustust mitte omada. Siin on tingimata sisemine vastolu (*contradictio*). Ei saa teha kohustuseks kohustuse vääramist, olgugi see väline, sest uus kohustus on samuti kohustus ja jällegi teistele väline, seda enam kui see uus kohustus, nagu Nietzschel, pannakse ideaalsetesse riietesse ja esitatakse kõige soovitavamana. Kuid Nietzsche rehkendab vähe loogilise puhtusega, seepärast ei pööra ta sellele tähelpanu. Tema *credo* on: „Kõik hindamised on inimeste tehtud, ja iga hindamine hävineb. Kuid hindamisakt ei või hävineda: elada tähen-

1) V 16.
2) VI 107.

dab hinnata. Kahtlus kõigis moraalsetes hindamistes on uue moraalse hindamise tekkimissümptoom[1])". Ta ise aga loeb uueks moraalse hindamise mõõdupuuks eitamise ja jaatamise jõu astet, „positiivset ja ning ei[2])", sest temale tähendab jaatamine eitamist ja, vastuoksa, luua tähendab lõhkuda, seadust täita sama mis temast üle astuda, ta asetab elu suhu sarnased sõnad: „mis ma ka lõin ja mis ma ka armastasin, — varsti olin sunnitud saama tema ja oma armastuse vastaseks: seda tahab mu tahtmus[3])". Aga et jaatada ja eitada — tähendab seadusi anda, luua, valitseda, siis võib uut hindamist nimetada võimu astmestikuks. „Inimese uus hindamine on: esiteks küsimus:

Kui palju on temas võimu ja jõudu?
Kui palju on temas kirgi?
Kui palju võimet anda ja võtta?
Valitsev on kõrgem tüüp[4])".

Ja kõigi eesmärkide asemele asetab ta ühe eesmärgi — „luua", s. o. eitada ja jaatada ning nõnda ennast „võita", igavesti „ületada", jatkates inimkonna evolutsiooni.

Niisugune on meie amoralisti positiivne õpetus, mille alusprintsiip kuulutab: igaüks on kohustatud ise määrama enesele eesmärgi: milleks? See on, kui soovite, oma moodi moraal, amoralisti moraal,

1) XII 264.
2) VIII 218.
3) VI 150.
4) XII 363.

sest ta soovib, et antud printsiip oleks üldine, ilmuks üldise nähtusena, omaks tähenduse mitte ainult üksikute indiviidide kohta, vaid oleks nii öelda üle-individuaalne, üleisiklik. Seesuguse asjade seisukorra juures oleme silmnähtavalt õigustatud Nietzschelt küsima, mispärast peame siis selle eetilise printsiibi kõige paremaks pidama, missugune on tema soovitavuse alus. Järgmises päätükis hakkamegi vaatlema selle omapärase amoraalse eetika põhjendust.

Kuues päätükk.

Nietzsche moraali alus.

Sama omapärane kui Nietzsche moraal on ka tema põhjendus. Kõige esmalt tõmbab oma pääle tähelpanu järgmine Nietzsche erinevus teistest moralistidest: need esitasid oma printsiibi kui antud, oleva, valmi, nende mõistetud ja edasiantava, tema aga kuulutab, et see on t e m a enese loodud, t e m a hindamine, t e m a maitse, et tal pole millelegi muule toetuda kui oma maitsele. „Sa küsid, mispärast? Ma ei kuulu nende hulka, kellelt võib küsida „mispärast[1])", räägib Zaratustra. „Mispärast'ist" kõnelemise, oma printsiibi sanktsioneerimise asemele millegi kõrgema, välisega, millest järgneks moraalne kohustus, kriipsutab ta kõik aeg alla, kokkukõlas oma printsiibiga: i g a ü k s o n k o h u s t a t u d i s e e n e s e l e m ä ä r a m a elu eesmärgi, m i l l e k s, et tema poolt esitatud hindamiste käsulaud on just tema teos. „Niisugune on minu maitse: mitte hää, mitte halb, vaid m i n u maitse, maitse, mida ma ei häbene

1) II 175.

ega varja [1])". „Kui minā lõin üliinimese . . .[2])" „Minu üliinimese kuju vastu . . .[3])" „Minu hüve . . .[4])" „Minu õnn . . .[5])" j.n.e. ja omi käske esitades ütleb ta ainult: „ma armastan[6])". Samuti väljendades oma suhet viimse inimesega, ei ähvarda ta ei selle ega teisega, vaid väljendab ainult oma põlguse[7]). Huvitav, kuidas ta noortmeest vooruse manitseb: „Vannutan sind oma armastuse ja lootusega[8])". Toonitades nii tugevasti oma moraali subjektiivsust, väljendab ta, et tal pole mingit abinõu kohustada, teisi sundida tema arvamist jagama, et ta selle juures ei arva omal mingit õigust olevat kedagi loomingust eemale tõrjuda, „mispärast ei võiks nad mult pärga rebida", vaid vastuoksa soovib kõiki kutsuda loomisele, võistlusele, võitlusse, sest igaüks on kohustatud looma enesele elu eesmärgi, milleks?

Tunnistades selle juures, et „mõnede motiivide rõhutamine mõistete abil ei või jääda mõjuta vastavate moraalsete jõudude kõvendamise mõttes[9])", samuti moraalsete hindamiste eriti suurt mõju ja tähtsust, nii et ta otsustas kuulutada: „ja ei leidnud Zaratustra maa pääl vägevamat

---

1) VI 273.
2) XII 362.
3) XII 363.
4) VI 84.
5) VI 329.
6) VI 12.
7) VIII 15.
8) VI 57.
9) X 212.

võimu kui hüve ja pahe[1])" soovib ta, et seda hindamisõigust tarvitaks kõik, et loodaks võimalikult rohkem ideaale, et ilmuks võimalikult rohkem loojaid, kaastöölisi, ilmuks võimalikult julmimad heitlused, halastuseta sõda, sest „sõda ja mehisus on rohkem suuri asju loonud kui ligimesearmastus[2])". Zaratustra peab sarnase kõne: „Minu sõjavennad. Ma armastan teid südamest, ma olen ja olin teie sarnane. Ja samal ajal — kõige parem teie vaenlane. Laske siis öelda omale tõde! . . . Otsige oma vaenlast, pidage oma sõda ja oma mõtete eest! Ja kuigi teie mõte langeb, teie ausus peab siiski selle juures võitu pühitsema! Armastage rahu kui abinõu uuteks sõdadeks ja lühikest rahu enam kui pikka. Ma ei soovita teile mitte töötada, vaid sõdida . . . teie tööks olgu sõda, teie rahuks — võit . . . Teil on õigus omada ainult vihatavaid vaenlasi, aga mitte põlatavaid. Te peate uhked olema oma vaenlaste pääle: siis on teie vaenlaste võidud ka teie võidud[3])".

Kutsudes niiviisi kõiki sõtta, loovate jõudude heitlusse, kus kuulideks peavad olema loomingu produktid, ei loobu ka Nietzsche sellest õigusest, ta soovib samuti osa võtta üldisest mängust, kus tema välja paneb oma üliinimese. Tähtis on märkida, et Nietzsche selles mängus — ideaalide heitluses, ei nõua endale mingid eesõigusi, ei nõua oma ideaalile iseäralikku eesõigustatud tähelpanu suurtsugu sündimise pärast, nagu seda teised

1) VI 76.
2) VI 62.
3) VI 60.

moralistid teevad, vaid vastuoksa rõhutab tema inimlikkust, tähtsuseta suguregistrit. Ja oma veendumusega kokkukõlas, et „moraal", samuti kui kunst, võib luua ainult inimese kujusid, mis siis teiste pääle mõju avaldavad, „ta ei või ju nende õigust tõestada[1])", loob ta inimese kõrgema tüübi, ideaalse kuju: „minu kohus on näidata kõige väärtuslikumat inimtüüpi[2])", ja hakkab „ahvatlema[3])", „õngitsema[4])". „Parema söödaga", räägib ta, „ahvatlen ma täna veidraid inim-kalu. Oma enese õnne viskan ma kõigisse laiustesse ja kaugustesse, päikse tõusu, keskpäeva ja loode vahele, kas ei õpi neelama ja õnge hakkama minu õnne pääle palju inim-kalu[5]). Ja hoolimata vägevate kaitsjate puudumisest on Nietzsche siiski omas võidus veendund. „Minu üliinimese kuju vastu purunevad kõik teie inimkujud", räägib ta[6]).

Nüüd küsime Nietzschelt, millele on põhjendatud ta veendumus üliinimese võidusse, milles näeb ta selle tagatist, et tõesti tuleb tema aeg, tema „aastatuhat"? missugune ahvatlev jõud on ses üliinimeses, et võib öelda: „jälgi ainult ennast, siis, olgugi pikkamisi, jälgid ka mind[7])"?

Selle pääle vastab Nietzsche meile: muidugi mitte

---

1) XI 216.
2) VIII 212.
3) VI 329.
4) VI 329.
5) VI 329.
6) XII 363.
7) V 16.

ainult seepärast, et üliinimene on minu maitse, tõsi küll, minu osavõtul on tähtsus, kuid päämine kordamineku tagatis on ta loomulikkuses, elu instinktiga ühtumises. „Kui ma lõin üliinimese, pidin ma kõik arvesse võtma. Kõik suure kurja ja kõik teie võltsi, kõik teie vale ja kõik teie rumaluse: — kõik see on ta idus“ . . . „ma katsin ta arenemise eesriidega ja asetasin ta üle päikse[1])“. Niisugune on Nietzsche vastus. Vaatame nüüd, millistel oletustel see vastus põhjeneb ja kas on kindlad ta toed. Arusaadavalt ei ole see põhjendus otsekoheses mõttes, nagu nägime teistes süsteemides. Seesugust Nietzsche ei lubagi. „Kas on tõesti tarvilikud“, räägib ta, „põhjused, põhjendused, et olla korralik“. Kuid sellegipärast, kuivõrd neil oletustel toetub ta „moraalne maitse“, võime neis näha esitatud inimkuju ja Nietzsche jutlustatud eetilise printsiibi, et igaüks peab ise enesele looma oma elu eesmärgi, milleks kui mitte kohustatavuse, siis vähemalt soovitatavuse põhjendust.

Tutvudes nii öelda Nietzsche eetika põhjenduse karaktriga, astume nüüd põhjenduse enese harutusele.

A.

Nietzsche lähtepunktiks, oma moodi *„cogito, ergo sum“* on oletus, et elu ei või hindamise alla käia, ta on tema arvates ainuke hindamatu; küsimuse algatus elu väärtuse kohta juba iseenesest on hukkamõistetav. Kõik harutused elust, kõik tema hindamised, poolt- ja vastu-väi-

1) XII 362.

ted ei või iialgi õiged olla. Neid võib vaadelda ainult kui sümptoome, ja ainult selt vaatepunktilt on neil teatud tähtsus. Iseenesest on kõik need harutused lihtsalt rumalus. Järelikult, kui filosoof vaatleb elu probleemina, siis on juba see vaade iseenesest tema mõttele vastuväiteks, küsimusmärgiks, asetatud ta tarkusele, mõistmatuse tunnuseks. Olgu siin Nietzsche otsekohesed sõnad: „Elu hukkamõistmine elava poolt jääb ainult teatava eluliigi sümptoomiks; küsimus, kui palju ta omas hukkamõistmises õige või mitteõige on, jääb antud juhusel täitsa puudutamata. Et otsustada küsimust elu väärtusest, peab seisma temast väljaspool ja ühtlasi teda nii hästi tundma, nagu tunneb teda see, nagu tunnevad teda paljud, nagu tunnevad teda kõik, kes on teda tunda saanud. Kergesti arusaadav, mispärast see küsimus meile otsustamata on. Kui me harutame eluliste nähtuste väärtust, siis oleme elu enese mõju all, vaatame nende pääle elu optilise klaasi läbi: elu ise sunnib meid nähtusi hindama ja määrab meie läbi nende väärtuse. Siit järgneb, et see loomuvastane moraal, mis elu eitab, pole muud midagi kui elu hindamine, kuid missuguse? Mis liiki elu? Sellele olen juba vastanud: elu, mis läheneb langusele, on vananend, väsind, surmale määratud [1])".

Sellest, et elu ei alistu hindamisele, järeldab Nietzsche, et on vaja elada kokkukõlas elulise instinktiga, elu enese nõuetega, sest kui elu meie kaudu nähtusi hindab, siis võib ta soovitava resultaadina ainult see olla, mis vastab

1) VIII 882.

tema nõuetele, samuti üksnes loomulik eetiline printsiip võib hää olla. Kuid mis on elu, mille poole ta püüab?

Oma õpetaja Schopenhaueri eeskujul asetab Nietzsche kõige aluseks tahte. Kuid temast ja teistest voluntaristidest erinedes defineerib ta maailma tahte kui võimu tahte. „Wille zur Macht", mõistes selle all muidugi mitte otsekoheses mõttes võimu, valitsemispüüet, vaid tungi võimule, ületamisele, saada ülemaks enesest ja teistest. „Tahe jõudu rohkendada", räägib Nietzsche, „on omane igale elu nähtusele, toitmisele, pärivuse tekkimisele, seltskonnale, riigile, kommetele, autoriteedile. Kas pole võimalik pidada seda tahet liikuma-panevaks põhjuseks ka keemias? ja kosmilises olukorras? Mitte üksi energia alalhoidmine: vaid üliintensiivne kokkuhoidmine tarvitamises: nii et soov saada vägevamaks igast jõu tsentrumist on ainuke reaalsus, — mitte enesehoidmine, vaid omandada — isandaks saada — rohkeneda; — soovida — vägevamaks saada[1])". Kujutledes niiviisi ilma kui vastastikku pingul olevate dünaamiliste kvaliteetide võrku, kõneleb Nietzsche võimu tahtest, et see ei ole olemine ega saabumine, vaid paatos, kõige elementaarsem sündmus, millest on tekkind saabumine, tegevus[2]). Ta on kindel, et „iga liikumapanev tung on võimu tahe, et pääle tema pole mingisuguseid füüsilisi, dünaamilisi ega psüühilisi tunge[3])". „Võimu suurenemine

1) XV 314.
2) XV 317.
3) XV 323.

— see on, mida soovib iga inimene, iga elava organismi osa [1])". „Võtame", räägib Nietzsche, „kõige lihtsama juhuse, primitiivse toitmise: protoplasm sirutab omad pseudopoodid otsides midagi, mis talle vastu seisaks, — mitte nälja, vaid võimu tahte pärast. Siis katsub ta seda vallata, omistada, endasse tõmmata: see, mida nimetatakse „toitmiseks", on ainult järgnev nähtus, esialgse tahte, vägevamaks saada, kasulik käsitamine [2])". Nii siis on Nietzsche vaatepunktilt võimu tahe iga tungi kõige intiimsem olu. Käegakatsutava selgusega esineb see mõte järgmises tiraadis: „tõe tahe, räägite teie, ülitargad, meelitab ja põletab teid?

Kõige oleva mõeldavuse tahe: nii nimetan ma teie tahet! Te tahate oleva teha mõeldavaks: sest et teie hää uskmatusega kahtlete, kas ta on mõeldav iseenesest? Kuid las' temagi alistub ja kummardub. Seda tahab teie tahe. Las' ta muutuda siledaks ja alistuda vaimule nagu ta peegel ja vastupeegeldus.

Selles seisab kõik teie tahe, ülitargad, — võimu tahtes: isegi siis, kui te räägite hüvest ja pahest ja väärtuste hindamisest. Te tahate veel ilma luua, mille ees võiks põlvile langeda: niisugune on teie viimane lootus ja joovastus. Kuulake nüüd minu sõna, ülitargad. Uurige tõsiselt, kas olen ma tungind elu enese südamesse, selle südame juurteni. Kus ma elava leidsin, sääl leidsin ma ka võimu tahte; ja isegi sulaste tahtes leidsin ma sama tahte — olla isand. Et vägevamat teeniks nõrgem, selleks pingutab ta

1) XV 325.
2) XV 326.

oma tahet, mis püüab valitseda veel nõrgemat: kuid ilma selle lõbuta on võimata läbi saada. Ja nagu väike alistub suurele, et see viimane leiaks väikses oma lõbu ja võimu, — nii alistub ka suurgi ja paneb oma elu kaalu pääle — võimu pärast.

Niisugune on suure eneseohverdamine: selles on ülbus ja hädaoht ja luumäng elust lahkumisel.

Nii siis, kus on eneseohverdamine ja teenimine ja armastusepilgud, sääl on ka tahe valitseda. Salateed pidi tungib siis nõrk vägeva lossi ja kuni ta südameni — ja sääl röövib ta võimu.

Ja selle saladuse avas mulle elu ise. „Vaata, ütles ta, *ma olen see, mis alati peab enese ületama.*"

Tõsi, te nimetate seda loomingu tahteks ehk tungiks sihile, ülevama, kaugema, mitmekordsema poole; kuid see on kõik üks ja sama, ja üks on kõige selle saladus. Ennem ma hukkun, kui loobun sest ainumast; ja tõesti igal pool, kus näed turma ja lehtede langust — sääl ohverdab end elu — võimu pärast[1])".

See võimu tahe avaldub Nietzsche järele kõige mitmekesisemate maskide all ja õige sagedasti raskesti äratuntaval kujul. Nii kuulub ta arvates võimutahte maskeeritud vormide hulka 1) *vabaduse*, rippumatuse, samuti ühetaolsuse, rahu, *koordinatsiooni* püüe. Üksik kõrbeelanik, „vaimu vabadus". Kõige alamal kujul: olemuse tahe üldse,

1) VI 158.

enesehoiu ihaldus; 2) tung selleks, et ikka rohkem rahuldada võimu tahet: a l i s t u m i n e, et teha end tarvilikuks, kasulikuks sellele, kes omab võimu; armastus, kui hiilimine vägevama südame juurde, et teda vallata; 3) kohustustunne, südametunnistus, kujutletav rahuldus kuulumises k õ r g e m a s s e s e i s u s s e kui tõelikud valitsejad, seisuslise korra tunnustamine, mis lubab kohut mõista ka vägevamate üle; enese hukkamõistmine; v ä ä r t u s t e u u t e k ä s u l a u d a d e leidmine.

Selle juures avaldub, Nietzsche järele, mitmesuguste inimeste juures ka võimu tahe mitmel kujul, nii a) allunutel, igasugu orjadel avaldub ta „vabaduse" tahtena, b) tugevamail ja võimust osasaajail ületamise tahtena, c) kõige vägevamail, rikkamail, iseseisvamail, mehisemail „inimsoo", „looduse", evangeeliumi, tõe, Jumala armastusena; kui kaastundmus, enese ohverdamine jne., kui valdamine, tung — ühes — enesega — edasi, oma teenistusse meelitamine, kui instinktiivne enese lugemine üheks — suure võimu kvantiteediga, millele on võimalik anda suuna: eeskujuks võivad olla kangelane, prohvet, keesar, päästja, karjane. (Siia asetab ta ka sugulise armastuse, kuivõrd see soovib vallata, omistada, ehk küll ise näib — andumusena, kuid mis omas aluses on tema vaatepunktilt ainult armastus oma „tööriista", oma „pandi" vastu, oma veendumus selles, et minule kuulub see ja see kui niisugusele, kes võib teda tarvitada.)

Huvitav, et Nietzsche järele koguni jõuetus, nõrkus, võimu omamiseks kõlbmatus — tungivad võimu poole,

avaldudes „silmakirjalikkusena“ ja mõistlikkusena: kui sõnakuulmine (korralikkus, kohusetruudus, kõlblus . . .); kui alandlikkus, truudus, armastus (käskija idealiseerimine, jumaldamine, kahjutasumine, kaudne enese ümbermuutmine); kui fatalism (enesesalgamine); kui objektiivsus; kui enesetürannia (stoikism, asketism, „eneseeitamine“, „pühadus“); kui kriitika, pessimism, põlastus, vaimunärimine; kui „kaunishing“, „voorus“, enesejumaldamine“, „säälpoolne“, maailmapatust puhastamine“, jne. „Igal pool“, räägib ta, „avaldub tarwe milleski ilmutada võimu või luua enesele võimu kuju joobumise näol[1])“.

Nii siis on võimu tahe iga jõu keskpunkti soow saada vägevamaks, omandada, saada isandaks, saada suuremaks, paatos, omane igale kõige vähemalegi tungile, igale kõige vähemalegi organismi osale, püüe võimu, vägevuse suurendamisele. Nagu nägime Nietzsche arvamise järele, tungib ta kindlasti igale poole, sünnitab iga akti, isegi kõige algelisema, salajase olu, on igasuguse nähtuse aluseks, vaja ainult eksaktne analüüs ette võtta.

Ütleme, et Nietzschel on õigus, et see tõesti nõnda on. Kuid kuidaviisi järgneb siit eetilise printsiibi: iga üks peab ise omale looma elu eesmärgi, milleks, õigustus?

Mingisugune side muidugi on. Asi seisab selles, et sel baasil ei või ilma elu teisiti kujutleda kui mängu, üksikute jõutsentrumite heitlust, kes püüavad luua midagi enesest kõrgemat, kus iga osavõtja töötab oma riisikoga kõi-

1) XV 362.

gile üldise võimu tahte rõhumisel, kusjuures resultatiivne pilt oleneb võitlevate jõudude olemasolust ning iga üksiku osavõtja jõust. Kuid sellest, et maailma pilt, maailma elu kujuneb oma vahel enestest ülevamas loomingus võistlevate üksikute jõutsentrumite pingutustest, ilma kellegi reeglipärase juhatuseta, järgneb loomulikult, et kui me soovime jatkata maailma elu, siis peame sammuma sama teed, ja nimelt üksikute jõutsentrumitena osa võtma üldisest heitlusest, luues ja kindlaks määrates oma osa. Meie osa peabki olema meie eesmärgiks. Kuid et on parem, et igaüks ise määraks oma osa, sest ta ise teab kõige paremini, mis ta võib, päälegi peab ta ise seda ka teostama, siis saamegi siit otsekohese järelduse: igaüks peab ise omale looma elu eesmärgi, milleks.

Nii siis on selge, et ilma elu kujutluse ja Nietzsche eetilise printsiibi vahel on tingimata side olemas. See side selgub veel enam, kui me tema ilmavaate ta eetilise kujutlusega kohakuti seame. Nietzsche eetiline printsiip, nagu teame, kuulutab: igaüks peab ise omale looma elu eesmärgi, milleks. Arusaadav, et seda nõudmist mitte kõik ühtemoodi ei täida ega täita ei suuda, vaid tema täitmine oleneb täiesti jõu suurusest: mida rohkem keegi eneses võimu kehastab, seda rippumatum, iseseisvam ta on, ja vastuoksa. Täielikult võib antud eetilise printsiibi teostada ainult täieliku võimu omaja. Siit — üliinimese, üliindiviidi, ennast määrava, valitseva, kinkiva ideaalne kuju. Nii siis nõuab antud printsiip inimese hindamist — võimu jõu järele.

Kui nüüd vaadelda ilma elu, kellele on ta siis oma käiguga kõige rohkem tänu võlgu? Arusaadavalt kõige vägevamatele jõu tsentrumitele. Ja kui määrata hindamist väärtuse vaatepunktilt, tähenduse kohaselt ilma elule, siis sünnib jaotus samuti silmnähtavalt võimu jõu järele, kusjuures kõige kõrgem punkt saab osaks üliindiviidile, täitsa enesemääravale, valitsevale, kinkivale.

Sellest kõigest järgneb, et eetiline printsiip: „igaüks peab ise enesele looma oma elu eesmärgi, milleks", on tõesti loomulik sel puhul, kui me tunnistame iga maailma nähtuse aluseks võimu tahte ja kui nüüd soovida ilma elu jatkumist, siis peame tunnustama ka seda kohustust kui oomulikku ja kõige paremat teed, „kaetut arenemise suure eesriidega" sest et võistlus enesest ülevamas loomingus oletab lõpmatut arenemist, igavest liikumist seisakuteta ja lõputa. Et aga Nietzsche järele elu ei ole hinnatav ja soovida miitte elada tähendab kuulutada, et ma olen väsind nõrkend, kurnatud, siis selgubki, mispärast vaja just see printsiip juhtnööriks võtta. Vajalikkus on siin puhtinstinktiivne, sama mis elamistarbeski, millest Nietzsche nii lausub: „elada maksab, — räägivad moralistid ja otsivad selleks hiilgavaid tõestusi, kuid unustavad täiesti, et tõeliselt siin on tegemist instinktiga, meeletusega, iga aluse puudusega. Inimene p e a b j u elu armastama. Inimene p e a b j u kaasa mõjuma oma edenemisele ja oma ligimeste edenemisele, kuidas te sääl ka ei nimetaks neid kohustusi ja milliseid nimetusi veel tulevikus välja ei mõtleks."[1])

1) V 35.

Kui me harutasime eelmisi moraali süsteeme, siis nägime, et neile kõigile ette heideti eluvaenulisust, nende saatuslikult vaenulist suhet eesrinnas sammuvate inimestega, seda ei saa muidugi öelda Nietzsche moraali kohta, mis omas aluses on otsekui kehastatud liikuvus; kui ta moraali võibki julmuses süüdistada, siis ainult viimaste inimeste, nõrkade, väheväärtusliste, kõdunevate suhtes. Nii et evolutsiooni seisukohalt Nietzsche süsteemi süüdistada ei saa, vastuoksa, tal oli täielik õigus öelda: minu üliinimese kuju vastu purunevad kõik teie inimeste kujud, sest „m a o l e n t a k a t n u d s u u r e a r e n e m i s e e e s r i i d e g a.“ Kuid ta ütleb ka: „j a p a n i n t a ü l e p ä i k s e“. Vaatleme nüüd, missugune päike Nietzsche moraali üle paistab.

B.

Oma moraali pääle on Nietzsche püstitand õpetuse igavesest taastulekust, mis temaarvates peabki etendama päikse osa, soojendades eluvõimsaid idusid ja surmates kõike eluks kõlbmatut ja elule vaenulist, igasuguseid miasme ja umbrohte.

See õpetus seisab järgmises. Kõigi maailmas teotsevate jõudude arv on kindlaks määratud. Järelikult, olgugi et selle jõu olengute, kombinatsioonide ja kujunemiste arv on lõpmatu suur ja praktiliselt mõõtmatu, kuid igal juhusel siiski määratav ja mitte lõpmatu. Aeg aga, milles maailm oma jõudu avaldab, on lõpmatu. Neist eeldusist järgneb paratamata kordumise vajadus, sest piiratud jõul ei või olla lõpmata uusi muutusi ja olenguid. Nii siis seisab ilma elu sama pildi igaveses taastulekus, eelmistele täiesti identsete olengute kordumises, ja oma läbielatud elu saame

täitsa samal kujul läbi elama lõpmatu hulk kordi, kogu aeg sünnib nagu ringisarnane liikumine, vahetpidamatu hommiku, kesköö ja õhtu vaheldus, seisakuta, alguseta ja lõputa. „Inimene!“ räägib Nietzsche, „kõik su elu, nagu liivakell, ikka uuesti pöördub ja ikka uuesti tühjeneb — pika vaheaja järele — kuni kõik pingutused, mis su sünnitand, ei kogune uuesti ilma ringkäigus. Ja siis leiad sa uuesti iga rõõmu ja iga kurbuse, iga sõbra ja vaenlase, iga loofuse, iga eksituse, iga rohutaimekese ja iga päiksekiire, iga eseme täies korras. See rõngas, milles sa oled liivaterakeseks, hiilgab alati uuesti. Ja igas inimese olemuse rõngas on alati tund, mil alguses ühte, siis paljuid, siis kõiki haarab võimas idee „iga asja igavesest taastulekust“; — ja igakord lööb inimsoole sel tunnil keskpäev“.

Milles on selle idee „päikselisus“ [1])?

„Kujuta enesele“, räägib Nietzsche Lõbusas Teaduses, „et ükskord päeval või öösi su täielises üksinduses hiilib su juurde saatan ja ütleb sulle: „seda elu, mis sa praegu elad ja mis sa läbi oled eland, pead sa kordama veel kord ja veel lugematu hulk kordi; ja ei ole midagi uut, vaid ikka sama valu, ikka samad soovid, mõtted ja ohked ja kõik sinu elu väljendamatud väiksed ja suured sündmused lähevad s'ust mööda endises korras ja järjekorras — ja see ämblik ja see kuupaiste sääl puie vahel ja see silmapilk ja mina ise. Igavene liivakell saab uuesti ja uuesti pöörduma ja sina temaga, kübemete kübemeke“ !

1) XII 63.

Kas sa ei langeks kummuli, kas sa ei hakkaks hambaid kiristama ja saatanat needma, kes sinu poole sarnase kõnega pööras? Või kas ei ole sa kordagi läbi eland sarnast imelikku silmapilku, mil sa oleks võinud talle vastata: „sa oled jumalus ja ma pole iialgi midagi jumalikumat kuulnud“ ... Kui sarnane mõte oleks su valland, siis oleks ta su muutnud ja võib olla purustand, kas oleks sa jäänud sarnaseks inimeseks, nagu sa nüüd oled; ja kui sulle igal juhtumisel asetataks küsimus: „kas soovid sa veel üks kord ja veel lugematu arv kordi seda sündmust üle elada?“ siis lasuks see küsimus ülisuure raskusena su tegudel! Või kuidaviisi pead sa tegema hääd enesele ja elule, et aina püüda kinnitada ja õigeks tunnistada seda viimast ja igavest nõuet?[1])“

Nagu sellest näha, asetub Nietzsche igavese taastuleku idee p ä i k s e l i s u s selles, et ta märkides s e d a elu igaviku pitsatiga, kuldab vaimustusega võimsaid isikuid, kahevõrrastades ende energia, ja hävitab nõrgad, elu põlgajad, esile manades neis surma, kadumise soovi, et teist korda mitte enam ilmuda. Kõik võimsad individuaalsused, kes armastavad ennast ja elu, tunnevad võidujoovastust, igatsevad loomingut, on veendund jumalate efemeersuses, ei või s e l l e elu taastuleku soovist loobuda. Isegi kõige näotum inimene, kes on Zaratustra seltsis päeva veetnud, hüüab Nietzsche kirjelduse järele: „Teie kõik, mu sõbrad, kuidas see teile näib? Tänase päeva pärast olen ma esi-

1) V 265.

mest korda rahul sellega, et olen eland läbi kõik oma elu. Kuid mulle on vähe sellest väitest. Maa pääl maksab elada: üks päev, üks pühapäev koos Zaratustraga õpetas mind maad armastama. „See oligi elu? tahan ma surres öelda: kaunis! veel kord"! Mu sõbrad, kuidas teile näib? Kas ei taha teiegi, nagu mina, öelda surres: See oligi elu? Zaratustra tõttu — kaunis! veel kord . . .! Õnnelikele, tervetele, loovatele loomudele peab igavene taastulek olema soovitavam igast orjalikust õndsusest, sest nad on nii armastand elu ja kiindund maasse, et nende huultel on harilik fraas: „meile pole tarvis taevaid, olgu see ilm meie päralt". Silmanähtav, et sama vaimustuse ja joobumuse lõpmatu kordi üleelamisvõimaluse perspektiiv peab neis äratama veel suurema eluarmastuse ja ühtlasi kiskuma neilt, kui kauni etenduse tegelastelt, tahtmatu hinge hüüde: kaunis! veel kord"!

Nietzsche ise, kui see mõte teda sütitas, elas oma sõnade järele üle sügava vaimustuse, mis valgus sõnadesse: „Surematu on see minut, kui ma tunnetasin taastuleku. Selle minuti tõttu olen valmis kandma taastulekut." Kirjas Peeter Hast'ile teatab ta pühalikult, et see mõte valgustas teda „1881 aasta augustikuu algul Sil Marias, 6000 sülda kõrgemal merest ja palju kõrgemal muist inimlikest asjust. Ja pannes teda paberile, lisab juurde: 6000 jala kaugusel teispool inimesi ja aega."

Rõõmustav võimsaile ja õnnelikele igavese taastuleku idee on võimatuseni rusuv kõigile nõtradele, õnnetuile, elust koormatuile ja teda vihkavaile. Nad tahaksid rahu, vaikust,

õnnist ja rahulikku elu. Ja äkki selle vihatava igavene taastulek! Tõesti, ei või olla midagi tapvamat ja painajalikumat! „Abinõuks teda välja kannatada on, räägib Nietzsche: kõigi väärtuste ümberhindamine. Mitte enam hää meel usutavusest, vaid mitteusutavusest, mitte enam „põhjus ja tegevus", vaid alaline looming; mitte enam alalhoidmise, vaid võimu tahe, mitte enam alandlik ütelus: „kõik on ainult subjektiivne", vaid „see on ka meie töö! võime sellega uhkustada![1])" Pääle selle loeb ta tarvilikuks veel vabanemise moraalist; — uus abinõu kannatuste fakti vastu on — seletada kannatusi kui abinõu, kui lõbu isa; igasugu kahtluse kriitika nautimine, vastukaaluks äärmisele fatalismile; „tahte" paratamatuse mõiste kõrvaldamine; „eneses tunnetamise" kõrvaldamine[2]). Ühe sõnaga, ainult võidurikas elu võib Nietzsche järele välja kannatada mõtte igavesest taastulekust, ainult need võimsad, õnnelikud isikud, kelle elu nende hindamises on nii väärtuslik, et neile näib kaunina, veetlevana mõte uuesti ja veel ja veel kord seda üle elada. Kõik nõrgad peavad aga hävinema või nii muutuma, et nad samuti võiks õnnistada igavest taastulekut, järelikult, tugevamaks, õnnelikumaks saama, paljust loobuma, mis nüüd elu nõrgestab, halvendab ja häbistab. Nii et selle idee võidulepääsmisega peab elu palju muutuma". Selle mõtte ilmumise momendist muutuvad kõik värvid ja algab teine ajalugu[3]): Rohkemgi, ta peab algama. Vaja meelde

1) XII 404.
2) Säälsamas.
3) XII 605.

tuletada ainult lihtsat fakti, et elu võitluses jäävad võitjateks alati need, kes teda tõsisemalt võtavad. Kuid kes võtab seda veel tõsisemalt kui mitte see, kes usub igavesse taastulekusse? „Kui sa kehastad eneses mõtlemise mõtlemise, siis muudab ta su ümber. Kõige suuremaks raskuseks on küsimus, mis tõuseb su ette igakord, kui sa tahad midagi teha: kas see on, mida veel lugematu arv kordi ma tahaks teha[1])"?

Nüüd on selge, milles seisab Nietzsche arvates igavese taastuleku idee *päikselisus*: ta puhastab tingimata atmosfääri, põletab välja kõik mäda- ja mürgised batsillused, kõik kõduneva ja kõdunemisele viiva, soendades ja elustades kõike elu janunevat, õnnestavat, rahulolevat ja õnnelikku.

Sellega ühtlasi selgub ka side igavese taastuleku õpetuse ja Nietzsche eetilise printsiibi ja kuju vahel. Nietzsche maitse on, nagu teame, et *igaüks ise looks omale elu eesmärgi, milleks*, võimsad indiviidid, enesemääravad, üliinimene, mõistes seda sõna üldises mõttes.

Sama, nagu nägime, nõudis ilma kui jõutsentrumite kompleksi ja ilma elu kui jõudude enesest midagi ülevamat luua püüdvate mängu-heitluse kujutus, kus iga partner töötab oma riisiko pääle kõigile üldise võimu tahte survel, kuna resultatiivne ilma pilt oleneb võitlevate jõudude koosseisust ja iga üksiku võimu tugevusest. Sedasama nõuab ka igavene taastulek. Ta juhib samuti elu üliinimese poole, püüab võimsate isikute paljundamise poole, kes loomingu protsessis, enesemääramises leiavad kõige kõrgema naudingu,

1) XII 67.

elu õigustamist ta enese protsessis, aga mitte lõpppunktis otsides. Et sarnased inimesed peavad soovima ise omale elu eesmärki luua, on iseenesest selge; sest kui indiviid ei ole sünnis enesemääramiseks ja järelikult ei leia sellest lõbu, siis ei või teda juba sel lihtsal põhjusel võimsate kilda lugeda, et enesemääramine on võimu oluline, alg-tunnus. Selle elu igavest taastulekut võivad siis soovida ainult need, kes armastavad seda elu; aga armastada seda elu on sama, mis ennast määrata, sest kõik elu koondub ainult ennast määravate üksuste heitlusmängus. Selge, et ei või soovida iga asja igavest taastulekut, mitte soovides ise omale elu eesmärki luua, — milleks. Niiviisi näeme täieliku kokkukõla ja tiheda sideme Nietzsche eetilise printsiibi ja ta igavese taastuleku õpetuse vahel ja meile saab arusaadavaks tema erandlik kiindumus sesse ideesse, nii et ta leiab selle olevat mõtete mõtte ja hüüab armastaja ekstaasis:

— „O, kuidas ei pea ma põlema armastusest igaviku ja sõrmuste kihlasõrmuse — taastuleku sõrmuse — vastu!

— Ma ei ole kordagi veel kohtand naist, kellelt sooviksin ma lapsi omada, pääle selle naise, keda ma armastan: sest ma armastan sind, igavik!

— Sest ma armastan sind, igavik [1])“!

Nietzsche ise tundis nii sügavasti oma igavese taastuleku õpetuse sidet oma eetilise maitsega, et ta isegi, Andreas Salome teatel, ükskord tahtis selle õpetuse panna kogu oma ehituse aluseks, saada tõeliseks taastuleku rõnga prohvetiks. Ka meie arvates on üliinimese moraali ja iga-

1) VI 320.

vese taastuleku idee vahel tõesti ligidane vahekord, oma moodi nõiasõrmus, kus üks oletab teist, sest üliinimene ei või mitte-soovida taastulekut veel kord ja nõnda lõpmata, ning igavest taastulekut ei või soovida keegi muu kui üksnes üliinimene. Samal ajal kujutletava tõena kingib ta nagu päike valgust, rõõmu, õnne kõigile e l a v a i l e, elustab eluvõimsaid ja laseb surijad surra.

Niisugune on Nietzsche õpetus, mis ta süsteemis peab asendama moraalis hariliku sanktsiooni, kuna sanktsiooni ühtlustava õigluse mõttes tema arvates ei ole ja olla ei või. Pöördes vooruslike poole räägib ta: „Teie üle, vooruslikud, naeris täna mu ilu. Ja ma kuulsin ta häält: „nad tahavad veel saada tasu".

Teie tahate veel saada tasu, vooruslikud! Tahate tasu vooruse eest ja taevast maa eest ja igavikku oma tänase eest? Ja olete nüüd minu pääle vihased selle eest, et ma õpetan, et pole olemas mingit maksjat; mingit kassapidajat. Ja, tõesti, ma ei õpeta ka seda, et voorus on teie tasu. Sest niisugune on teie tõde: te olete l i i g p u h t a d sarnaste sõnade mustuseks kui „kättetasumine", „karistus", „tasu".

Nagu ema last armastate oma voorust: kuid kus on seda nähtud, et ema tahab maksu oma armastuse eest.

Teie armastus — see on teile kõige meeldivam eneste olu. Rõnga janu on teis: uuesti saavutada iseennast — selle eest võitleb, selleks keerleb iga rõngas[1])".

C.

Nõnda, kõike kokku võttes, küsime: kas on Nietzsche järele võimalik ja tarvilik eetikat põhjendada?

1) VI. 126.

Purustades üksteise järele religioonilise, metafüüsilise, Kanti ja positiivse eetika, näitab ta, 1) et põhjendust tõenduse mõttes, millest järgneks mingi reeglite koodeksi vajadus, kohustus, olema e i p e a, sest ta on elule vastik, ja 2) et sarnane põhjendus on v õ i m a t u ning iga apellatsioon k õ r g e m a l e, olgu seks jumalik või maailma tahe, või Kohustus, või teadus, oleks ülearune, sest nad on meist rumalamad, nad ise toidavad end meist, neil pole oma valgus, vaid laenatud. Sellest järgneb, et „moraal ei suuda tõestada oma nõuete õiglust". Seepärast peab inimese juhatus kuuluma tema „olule", tema „isele", mis on usaldatavam kõigist juhtidest, ta ei vaja põhjendusi, vaid küsib arusaamatusega: „kas on tõesti põhjendusi vaja, et korralik olla". Moraalil peab olema kunsti karakter, ta peab looma inimkujusid, mis võiksid teiste pääle mõju avaldada, kuid mitte kohustada. Kui tahate, ka siin kujuneb oma moodi kohustus, sest kujud ju ka kohustavad, kuid vahe on sellest hoolimata suur. Viimasel juhusel sünnib kohustus kuju külgetõmbavusest, kuna aga esimesel juhusel kohustus põhjenes seaduseandja ülimusel. Kuju külgetõmbavusest sündind kohustust Nietzsche ei eita. Siin tema otsekohesed sõnad: „ma olen õieti vastane igale moraalile, mis ütleb: „Ära tee seda! Ütle end lahti! Võida ennast!" kuna ma tunnen täielikult kaasa igale moraalile, mis mind kihutab midagi tegema ja uuesti tegema ja tegema ja hommikust õhtuni unistama ainult sellest, kui h ä ä mul oleks olnud seda teha [1])".

1) V. 233.

Ühes sellega ei eita ta ka moraali põhjendust, kus tõestus kannab eetilise kuju ja eetika üksikute reeglite sidumise laadi, või kus tõestatakse mõne eetilise kuju soovitatavust, elulisust, esitatud kuju inimlikkust ja subjektiivsust alla kriipsutades. Kogu aeg seisab Nietzsche ja jääb sellele arvamisele, et juhtivaid hindamisi on vaja, „elada — tähendab hinnata", sest elu vajab hindamist juba ette, see on normaalne, loomulik ja möödapääsmatu, selle vastu ei saa protesteerida, kuid sama möödapääsmatu on, et hindamine käiks eluga käsikäes, aga mitte ei takistaks elu, ei oleks talle käigul tormaasiks. „*Memento vivere!* [1])" — see on algkõla, mis läbistab kõik ta teosed ja annab kõigile ta harutustele vastava värvi.

---

1) I 349.

Seitsmes päätükk.

Nietzsche moraali põhjenduse arvustav analüüs.

Eelmisel harutusel oli aina üks eesmärk — võimalikult selgemalt ja objektiivsemalt esitada Nietzsche vaade moraali põhjendamise võimaluse ja vajaduse pääle. Me esitasime, astumata poleemikasse autoriga kui ka meie moralisti arvustajatega, samm-sammult tema vaated, hoolitsedes ainult selle eest, et tema mõttest õieti aru saada ja seda õieti edasi anda. Olles tegemises Nietzschega, on vaja sellele iseäralikku tähelpanu pöörda, sest temal, nagu teada, poole süsteemi, vaid kõik õpetus on aforismidesse laiali pillatud, nii et igaüks temast rääkida soovija võtab omale ka kohustuse korraldada, süstematiseerida tema õpetust ja ühtlasi sellega kannab arusaadavalt ka vastutust edasiandmise õiguse eest. Soovides kõrvaldada võimalust olla kahtlustatud võltsimises, andsime autorile rohkem sõna kui seda harilikult tehakse. Võib olla, teeb see kirjutuse teataval määral raskepäraseks, kuid teisest küljest paneb tsitaatide küllus mitmesugustest kohtadest otsekoheselt veenduma autorile omistatud mõtte ehtsuses.

Käesoleva päätüki eesmärgiks on Nietzsche enese vaadete vastupidavust proovida, vaadelda, kuivõrd ta oma õpetus püsib sama riista tera all, millega ta teisi süsteeme proovis. Nietzsche nõudis igalt moraali süsteemilt, et see paneks veenduma, tõendaks ümberlükkamatult, et tema soovitatud ülespidamistee on kõige parem, viiks teadvuse silmnähtavuseni, et soovitatud printsiip annab täieliku rahulduse nii olevikus kui ka tulevikus.

Pöördes sama küsimusega Nietzsche poole, vaatame, kas ta enese õpetus omab sarnase silmnähtava tõelisuse? kas ta omab sarnase ümberlükkamatu veenavuse, millisele prätendeerib autor? miks peame kõige paremaks pidama printsiibi: igaüks peab ise omale looma elu eesmärgi, milleks.

Algame kohe Nietzsche lähtepunktist. Nagu teame, paneb ta nurgakiviks selle fakti, et elu ei allu hindamisele, et tema jaoks pole erapooletut kohtunikku, et selles küsimuses erapooletut hindamist ei või olla. Fakt on vastuvaidlemata õige, tema olemises hakkab vaevalt keegi kahtlema. Siin ei ole meil Nietzsche vastu midagi öelda. Kuid tal, võib olla endale tähelpanemata, kasvab elu mittehinnatavuse faktist välja elu hindamatus, tõendus, et elu on hindamatu hüve. See on juba mõistete vahetus — *ignoratio elenchi*. Esimeses väites puudus hüve mõiste täiesti, sääl määrati ainult kindlaks erapooletu suhtumise võimatus, erapooletu kohtuniku puudumine. Siin aga tuuakse juurde uus tõendus, mida võetakse iseenesest mõistetavana, esimesest otsekohe järgnevana. Meie aga seda otsekohest sidet ei märka ja kõige paremal tahtmisel näha ei suuda.

Kuid et Nietzsche muid põhjendusi ei too, siis loeme Nietzsche optimismi loogiliselt põhjendamatuks, ta optimismil, nagu paljul muulgi, on ainsamaks õigustuseks tema isiklik maitse. Meile ei paista Nietzsche teostest mitte see, et elu on hindamatu hüve, vaid et Nietzsche teda sarnaseks peab.

Läheme edasi, elu defineerimisele. Elu *prima movens*'iks peab Nietzsche võimu tahte, mõistes selle all tungi valitseda, ületada, saada ülemaks, suuremaks. See punkt Nietzsche õpetuses on palju vaidlusi tekitand. Ühed õpetlased, loodusteadliste kalduvustega, tervitasid seda definitsiooni kui kõige õnnestanumat, kõige paremini elava koe algomadusega — täitmatusega — kokkukäivamat. Teised ei leia tema aga kaugeltki rahuldava olevat. Nietzsche elu definitsiooni puudulikkust näeb Foullier [1]) näit. selles, et ta, puudutades kahte mitmesugust sfääri — välisilma ja sisemist teadvuse ilma, on tarvitatav ainult esimese suhtes, kus elu tõesti võib vaadelda kui tasakaalu jaluleseadmist loomise ja hävitamise vahel, plussidega esimese kasuks, kuna meie sisemise elu, meie sisemise tegevuse alal, ühes teda saatvate segaste tundmustega, millega tõepoolest moraalil on tegemist, pole see definitsioon milgi kombel vastuvõetav. Ekspansiivsusel sel alal pole mitte agressiivne karakter, vaid sagedamini solidaarne. Hästi kaaluva vastuväite Nietzschele toob ka Eisler [2]). Ta näitab selle pääle, et võimu tahet

---

1) Фулье, Нитцше и имморализм.

1) Eisler, Nietzsche, Erkenntnisstheorie u. Metaphysik.

milgi juhtumusel ei või tunnustada *prima movens*'iks, sest teda ei saa tarvitada ilma kui terviku ega anorgaanilise ilma suhtes, vaid ta on märgatav ainult organismide ilmas ja säälgi ainult abinõuna eesmärgi saavutamiseks, *secunda movens*.

Meid ei suuda samuti rahuldada Nietzsche esitatud elu definitsioon ja just samadel põhjustel, millistel Foullier'dki, nimelt et eetikat ei või põhjendada bioloogiale. Bioloogia prätensioonid on antud juhusel liiga suured. Täitsa arusaamatutena kuulduvad meile näit. Tšiž'i [1]) sõnad: „nüüdisaja teadus kõlblusliku tegevuse seletamises ei või tõusta kõrgemale bioloogiast, ehk teisiti öeldud, ainult bioloogia võib anda psüühiliste nähtuste arusaamiseks aluspõhja". Olgugi bioloogia auväärilne teadus, kuid ikkagi olla Tšiž'i vaate taolise vaate pooldaja — tähendaks psüühilistest nähtustest, nende omapärasest loomust ja seaduspärasusest mittearusaamisele alla kirjutada. Kiindumusega bioloogiale on meie arvates seletatav ka Nietzsche katse defineerida elu kui võimu tahet ja kujutada ilma üksikute loomingus võistlevate jõutsentrumite mänguheitlusena. Nietzschele enesele näis, et ta antud juhtumisel toetub faktidele. Kuid just seda meie arvates ei ole. Kõik see nähtuste küllus, mille Nietzsche oma mõtte tõestuseks toob, ei paindu otsustavalt faktiliste andmete mõiste alla, see on ennemini faktide omapärane interpreteerimine, omapärane andmetest arusaamine. Kuid toetada oma õpetust o m a arusaamisele tähendab rii-

1) Чиж — Нитцше моралист (Вопр. фил. и псих. кн. 94).

suda õpetuselt iga objektiivne väärtus. Nii näit. tõendab Nietzsche, et tõde, tung tõe järele, on tõepoolest võimu tahe. Millega kinnitab ta aga oma mõtet? Absoluutselt mitte millegagi. Nietzsche loeb seda silmnähtavaks tõeks, faktiks, mis tegelikult antud. Kuid tõeliselt on antud faktina ainult tung tõe järele, kuna väide, et tõde pole muud midagi kui võimu tahe, on juba isiklik arusaamine, mida oleks vaja põhjendada. Nietzsche ei anna aga mingit põhjendust, temale on see otsekohe silmnähtav fakt. Temale võib see silmnähtav olla, kuid meile see silmnähtav ei olnud ja ei saanud ka selleks. Võimu tahte primäärsusest järgneb tal ilma kujutamine üksikute jõutsentrumite h e i t l u s e n a. Et meile milgi kombel ei näi enesestmõistetavana võimu tahte *prima movens*, siis ei ole meile kohustav ka tema kujutelu ilmast kui heitlusest, seda enam, et ta sugugi ei ole kokkukõlas sellega, mis me teame inimlikust seltskonnast, kus võistlus on olgugi küll liikumapanevaks jõuks, kuid ainult üheks paljuist; palju suurem tähtsus on siin teistel motiividel, nagu: solidaarsusel, kaastundel, vastastikku abiandmisel, armastusel jne., nii et meie vaatepunktilt oleks palju õigem defineerida elu kui solidaarset ehitust, kus lõbu maitsengu algmotiiviks pole mitte isikliku võimu kasvamise tunne, vaid üldise ehituse edu.

Üsna selle pääle vaatamata on võimu tahte *prima movens*'ina kujutlemine Nietzsche kõige põhjalikumaks veendumuseks, oma moodi idee fixe'iks, saatuslikuks kogu tema ilmavaatele. Ja et iga tegu, iga edusamm näib

talle teise jalge alla tallamisena, kuigi see oleks tegu teise kasuks, siis võrsub sellest tema eelarvamine seltskondliku elu vastu ja üksinduse ülistamine, kusjuures see jõu kummardaja, nagu õieti tähendas Eug. Trubetskoi [1]), ei märkagi, kuidas ta enesega vastollu satub, lahutades ühiskonda kui organismi, ülistades indiviidi ühiskonna ees, väiksemat jõudu suurema ees. Kui juba hinnata võimu astmete järele, siis peab väärtuste redelis ühiskondlik organism igatahes üksikutest indiviididest kõrgemal seisma.

Ära heites võimu tahte kui *prima movens*'i enesestmõistetavuse ja siit järgneva maailma-ajaloost, kui üksikute võistlevate indiviidide heitlusest arusaamise, langeb meie jaoks ära ka eetilise printsiibi — igaüks peab ise omale looma elu eesmärgi, milleks — sisemine vajadus ja paremus. See printsiip võib hää olla kui kutse tegevusele, väljaastumine mõistusliku hooletuse ja oma aja laiskuse vastu, kui löök massile kättemaksuks isiku rõhumise eest, ühe sõnaga, kui poleemiline deviis, ajutist karaktrit kandev. Eetilise printsiibina aga ei tõota ta mitte vähem viletsusi kui Nietzsche poolt mahatehtud eetilised printsiibid, sest olles järjekindlalt lõpuni viidud, viiks ta inimkonna metsikusse seisukorda. Ja see on väga selge, vaja ainult kujutleda, et igaüks hakkaks kirglikult teistelt laenamise eest hoiduma, et mitte saada äraolenevaks, alamaks, sattuda orja, saaja seisukorda, siis olgu isikud nii geniaalsed kui tahes, ikkagi võib kindel olla, et algaks regress, asi läheks hävi-

1) Трубецкой — Нитцше вопр. фил. и псих. кн. 68.

nemisele. Ei ole ju mingit kahtlust, et evolutsiooni protsessis mitte vähem, vahest isegi suurem tähtsus on omandamisel kui loomingul. Me ainult seda nimetamegi loominguks, leiduseks, mis oli senini teadmata üldse, aga mitte ainult antud indiviidile, sest et üksiku isiku leidus arvatakse üldiseks leiduseks. Kuid omandades satume alati olenevasse seisukorda. Meie jaotame töö, ühed töötavad ühe osa kallal, teised — teise, kolmandad — kolmanda. Selle juures, arusaadavalt, kujuneb vastastikune olenevus ja see ei haava meid põrmugi, sest me saame aru, et ükski ehitus pole võimalik ilma seltskondlikkude voorusteta. Selle sallimatu individualiseerimise juures aga, kus igaüks teotseb ainult iseenesest, nagu seda nõuab Nietzsche, on vaevalt võimalik mingi ehitamine, vaevalt ilmub üliinimene. Zaratustra saadab minema oma õpilase, nõu andes „ennast otsida, siis leiad sa minu". Kuid meile näib, et väga kergesti võib juhtuda, et loobudes ühisest tegevusest ei õpetaja ega õpilane midagi ei leia ja midagi ära ei tee. Kõigil meie vastuväidetel on üks eesmärk — näidata, et Nietzsche esitatud printsiibil, väga väärtuslikul võitluses meie aja lõtvuse vastu, ei ole aastasadu üle elada võiva eetilise printsiibi väärtust, Otto Stocki[1]) sõnadega öeldes, kes samuti keeldub tunnustamast Nietzsche positiivse õpetuse enesestmõistetavat väärtust: „haigete arst olla ei tähenda veel tervete õpetaja ja vaimline juht olla." Võistlusel enesel, millele Nietzsche nii suuri lootusi paneb, on, nagu teada,

1) Stock — Nietzsche, Der Philosoph und der Prophet 562.

jõud ja tähtsus ainult tiheda liitumise, ühise seltskondliku tegevuse, huvide üldsuse ja köitvuse juures; kus pole sidet, sääl pole ka võistlust.

Esitatud printsiibi õigustamiseks toetus Nietzsche pääasjalikult indiviidi ainulikkusele, tema täielikule omapärasusele, mis ei luba teda üldisesse lahtrisse paigutada, nii et ainuõigeks nõudeks on egotsentrism — lasta igaühte piiritelduda enesest. Oleme nõus, et isiku alistamine kindlaksmääratud üldistele kategooriatele, üldkohustavate normide ja seadustega, on isiku vägistus, kuid küsitav on, kas ei tasu neid kitsendusi sellest järgnevad paremused, kas lõpparves on ühiskondlik elu isikule kahju- või kasu-toov? Me oleme veendund, et isegi praeguste, kahtlemata mitte rahuldavate isiku ja massi vahekordade juures isik siiski kahjukandja ei ole. Küsimus võib olla vahekordade parandamisest, kuna lõhe, sallimatu egotsentrismi jutlustamine pole nähtavasti millegagi õigustatud. Päälegi ei või isikut kaugelt sel määral Ainumaks pidada, et ta lubaks ainult sarnase küsimuse lahenduse. Nietzsche ise ka tunnustab paljuis kohtades inimeste ühisust. Vaja ainult meelde tuletada natuke ülemal toodud lause: „otsi ennast ja siis leiad sa minu". See on arusaadav ainult inimeste vahel oleva ligidase suguluse oletamisel. Ent kui me lõpparvel ühte kohta välja tuleme, miks ei või me siis ka üheskoos alata, miks ei või olla meile üldist seadust, normi või printsiipi?

Asume nüüd selle päikse vaatlemisele, mille Nietzsche püstitas oma enesemäärava üliindiviidi üle, nimelt igavese

taastuleku õpetuse harutusele, mille pääle Nietzsche nii uhke on. Kõige päält peab tähendama, et päikse nimetus sellele ideele vähe vastab, sest et ta vaevalt kedagi joovastab. Meie arvates kõlbaks talle palju enam nuudi nimetus. Sest ka nuut mängib kasvataja osa, olgugi et vaevalt keegi talle hümni hakkab laulma. Mis aga ta teaduslikku põhjendusse puutub, siis on see hoopis nõrk, lihtsalt võimata, nõnda et, nagu Andreas Salome teadetest näha, Nietzsche isegi esimese teadusliku põhjenduse katse järele alatiseks sest mõttest loobus. Ainus võimalik igavese taastuleku idee Nietzsche kohta võluvuse seletus on see, mille me ülemal tõime, nimelt, et ta leidis sisemise sideme selle idee ja ta eetilise maitse vahel. Ja nagu meile näib, on sidet kahtlemata võimalik leida, ja selles on isegi midagi ahvatlevat. Kuid ekslik oleks mõtelda, et üliinimese ja igavese taastuleku idee vahel on paratamatu side; side on siin, kuid ainult võimalik. On ju võimalikud teised mitte vähem meelitavad tulevikuperspektiivid. Igaviku kujutlust võib esitada teistes palju loomulikumates värvides, mis palju enam inimliku loomu nõuetele vastavad. Igavese taastuleku idees peitub veel üks õige suur vastolu, millele imelikul kombel keegi pole tähelpanu pöörand. Asi seisab selles, et Nietzsche, nagu teame, kujutab igavest taastulekut vastukajana hinge hüüdele: bis! samuti kui teatris pärast kaunist etendust me otse tahtmata hüüame: bis! veel kord! Ja nii võimsate meelehääks kajavaile hüüetele sõnakuulelik ilmaratas teeb vältava vaheaja järele uue pöörde. Kuid teatri pilti maailma pildile kõrvu seades tuleb tähele panna seda, et bis!

kuuldub ainult sel juhusel, kui on lõpp, kui ei oodata jatkamist, on jõutud alternatiivini: kas bis või mitte midagi. Kuni aga näidend edasi kestab, januneme me järgnemise, mitte kordamise järele. Teatris, oletame, on lõppu määrata lihtne, eesriie langeb ja me teame, et etendus on lõpnud, järge ei tule. Kuid kes võib ilmaprotsessis määrata, kus on algus kus lõpp? ja kui neid üldse olemas pole, nagu seda ka Nietzsche mõtleb, milleks nõuame siis kordamist, kui on võimalik jatkumine. Ainult fantaasia ahtrus, väsimus võib soovida ühel kohal tampimist, tõeline loov tung kutsub aina edasi. Nietzsche oma õpetusega igavesest taastulekust, olgugi ise seda märkamata, kütkestab just selle tegevusvälja, need vabad, lõpmatu laiad ja kauged perspektiivid, millede eest ta omas eitavas osas võitles. Mis aga puutub tema argumenti, et mateeria lõpmatuna ei ole mõeldav, siis peab tähendama, et mõeldamatus on kahtlane argument. Sama mõeldamatuna paistis kord aja lõpmatus jne. Üldse näib meile, et Nietzsche igavese taastuleku õpetusega on tugevasti oma eetikale kahju teinud. Selge, puhas, puhtlapselik lihtne tegevus, vabaduse atmosfäär kajab piitsahoopidest. Selles õpetuses on Nietzsche enesega kõige põhjalikumalt vastolus. Orjuse — ükskõik mis mõttes — vastane, kes on hirmu tembeldand kõige häbistavamate nimedega, otsib ise oma ideaali saavutamiseks nuudist abi! See pole vähemalt järjekindel.

Mis aga puutub kogu Nietzsche asjasse, mida võib vaadelda kui katset normide ja seaduste kohustuse asemele seada kohustust kuju meelitavusest, siis paistab ta meile õige

väärtuslikuna. Tingimata muutub missugune tahes seaduste ja normide süsteem eluvaenuliseks, ta mehanism on sedavõrd raskepärane, painumatu, et tema paigaltliigutamine, nagu seda ajalugu näitab, on seotud haruldaselt suurte kuludega ja möödapääsmatute õnnetustega, seepärast on liikuvama vormi leidmine — oluliselt tähtis. Kohustus ideaalse kuju meelitavusest on palju elulisem. Ehk ta küll kaotab kohustuse, seaduse näitliku selguse, selle eest on temas aga palju õiglasemalt individuaalsed ja ühiskondlikud huvid ühendatud, isikut ei tooda täielikult massile ohvriks, vaid teda juhib oma eluline instinkt, oma „enese" hääl, arvesse võttes ainult üldist ideaali, mis oma korda pole mingi liikumatu, vaid igavesti uuenev. Selge, et seesugune vorm elu vähem lämmastab ja takistab. Riehl [1]) vastu vaieldes Nietzsche ütelusele „ideaal luuakse" tähendab: „Inimeste tegusid määravaid ja neid vaimustavaid kriteeriume pole tarvis uuesti leida või ümber valada, neid ümberhindamisele võttes. Nad avanevad iseenesest ja ilmuvad järkjärgult inimeste silmaringi, kultuuri arenemist jälgides. Need ei ole vanad väärtused ega uued, vaid alalised väärtused." Ei eeltoodud Riehli sõnadest, ei ka kontekstist ei suuda me kuidagi näha, mispärast peab paremaks pidama kujutleda kriteeriumide olemasolu just nõnda, et nad, olles esialgu teadmatuses, teatud aja ja kultuuri arenemismomendil ilmuvad inimeste silmaringi, nagu tähed, samuti, mispärast on paremakspeetav passiivselt vastuvõtva inimese kujutlus aktiivse enese alla

1) Riehl, Nietzsche, Der Künstler und der Denker, S 150.

heitva asemel. Teine kujutelu on palju loomulikum. Mis me ka ei teeks, meid saadab alati tundmus, et me midagi loome, sünnitame, et me oleme igaveseks lüliks ilma kausaalses protsessis, mis ei ole enneaegu olemasolevate, alaliste, väljaspool ilma asuvate ideede, Plato omade sarnaste, kehastus, vaid on miski igavesti olemasolev, enesesantud, iseenesevõrdne ja iseennastmäärav protsess, mille kuju, väärtus ja tegevus oleneb igal antud momendil esinevate jõudude koosseisust, aga pole mitte kellegi poolt ega millegagi ette määratud.

Kui rääkida üldse Nietzsche eetika kokkukõlast, karedast järjekindlusest, siis ei tuletu temas, nagu meil osalt korda läks näidata, kaugelt mitte kõik matemaatilise paratamatusega, *more geometrico*, nagu kinnitab Vaihinger[1]), vastuoksa on tas palju antinoomiaid. Olgu näiteks järgmised: ühelt poolt aina põhjuslikkuse, teiselt — lõpuliku väärtuse omava — ja sellega sundiva inimest teda armastama ja vastu võtma — ilma tunnustus; ühelt poolt — ääretu fatalism, teiselt — pingutus leida olemuse mõtet; ühelt poolt — saatuslik taastulek, teiselt — tahtmine ikka kõrgemale tõusta; ühelt poolt iga reaalsusest lahkumineva ideaali eitamine, teiselt — üliinimese tuleku ootamine; ühelt poolt — igavene sünd, teiselt — igavene taastulek; lõpuks, ühelt poolt olevuse algjõuetuse tunnustus, teiselt — võimu tahe elu algoluna.

Resümeerides üldse meie vaadet Nietzsche eetika põh-

1) Vaihinger, Nietzsche als Philosoph.

jendusele, peame ütlema, et Nietzsche juures leiame omapärase, õige huvitava ja väärtusliku katse eetikat põhjendada ideaalse inimkuju külgetõmbavusega, katse eetikat-teadust asendada eetika-kunstiga, kuid põhjendus ise pole paljuis kohtades, nagu me omal kohal näitasime, kaugeltki rahuldav. Võrdlemisi tugev eitavas osas, satub ta positiivses osas vasturääkivusse, igavese taastuleku idees ise oma lapsele hoope andes.

3.50/9247040 3.50
1138/80

A
3761
214905